

ความหมายและแหล่งที่มาของศักราช

ความหมายของคำว่า "ศักราช" และคำว่า "ศก" เท่าที่ปรากฏใช้ในเอกสารหรือหลักฐานฝ่ายไทยนั้น พอจะแยกอธิบายได้ดังนี้

ความหมายของศักราชตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานกล่าวไว้

"...ศักราช น. ศก หมายความว่า ซึ่งตั้งขึ้นเป็นที่หมาย

เหตุการณ์สำคัญ เช่น พุทธศักราช ตั้งต้นด้วย

วันที่พระพุทธเจ้าประสูติ..."¹

ความหมายของศักราชตามพจนะ - สารานุกรมฉบับทันสมัยกล่าวไว้ว่า

"...ศักราช น. ปีที่ตั้งขึ้นตามเหตุการณ์ เช่น พุทธศักราช

ปีหนึ่งนับจากวันประสูติของพระพุทธเจ้า คริสตศักราช

ปีหนึ่งนับแต่วันประสูติของพระเยซู อีจระะห์ศักราชปีหนึ่ง

นับวันหนึ่งสมัยของพระมอฮัมมัด ศักราชกลียุคเป็นชื่อศักราช

ซึ่งพระเจ้าอัญชนะ อียกาของพระพุทธเจ้าทรงตั้งเมื่อก่อน

พระพุทธเจ้าประสูติ 147 ปี..."²

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวถึงความหมายของศกไว้คล้ายคลึงกับความหมายของศักราชมาก กล่าวคือ

"ศก. น. ยุค หมายความว่า ซึ่งตั้งขึ้นเป็นที่หมายเหตุการณ์สำคัญ

เช่น พุทธศก ตั้งต้นด้วยวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ ปีหนึ่ง ๆ"³

¹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (สหการพิมพ์พระนคร) 2498, หน้า 853.

²เปลื้อง ณ นคร. พจนะสารานุกรมฉบับทันสมัย, เล่ม 1, (สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช: กรุงเทพฯ 2518, หน้า 442:

³พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, เรื่องเดิม, หน้า 850.

ส่วนหนังสือพจนานุกรมให้ความหมายของศก ไว้ดังนี้

"ศก (สก, ศก) น. ยุค, สมัย วิชาที่มี ปี(ศักราช)

พระเจ้าลาลูแบร์ กษัตริย์อินเดียได้กำหนดศกขึ้น

ปีนั้นเรียกว่าศักราช เมื่อ พ.ศ. 621 กำหนดคำนวณนั้น

เราเรียกว่า มหาศักราช"¹

จากจดหมายเหตุลาลูแบร์ ซึ่ง มงซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ อัครราชทูตในพระบาท-
สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ 14 แห่งประเทศฝรั่งเศส ทรงส่งมาเจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระ-
พระนารายณ์มหาราช ได้ให้ความหมายของคำว่า "ศก" ไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ ไว้ดังนี้

"...คำว่าศก (Ere) ในที่สองแห่งนั้นหมายความว่าเพียงปี (annee)

ตามภาษาสเปนเท่านั้น ควบประการนั้น การกล่าววา ศก 2229

กับปีฉลู สัปตศก และการกล่าววา ศก 2231 กับปีเถาะสัปตศก^{*}

จึงมีความหมายอย่างเดียวกัน (หมายถึงปี)..."²

ความหมายของศักราชจาก Ency-clopedia Americana กล่าวไว้
"ศักราช เป็นการแบ่งระยะเวลาทางธรณีวิทยาหลักใหญ่ ๆ อันหนึ่ง
รวมทั้ง (การเรียงตามลำดับเวลา) ตามยุคเพาลีโอโซอิก ยุค-
เมโสโซอิกและซีโนโซอิก (ในการเรียงตามลำดับเวลา) ศักราชคือ
ส่วนหนึ่งของเวลาทางประวัติศาสตร์ เริ่มนับจากเหตุการณ์ใด
เหตุการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ"³

¹ เปลื้อง ณ นคร. เรื่องเดิม, หน้า 439.

^{*} 1 ทัชฌกรจะเป็นนพศก

² เดอ ลาลูแบร์. แปลจาก จดหมายเหตุลาลูแบร์, โดย สันต์ ท. โกมลบุตร.
(กาวหนา : พระนคร) 2510, หน้า 82.

³ Ency-clopedia Americana, Volume 10, New York 1892, p.540
"ERA, one of the major division of geologic time including the
Paleozoic, Mesozoic and cemozoic eras, in chronology, an era is a
portian of historical time dating from a particular event".

พระยาประจักษ์จกรจักร (แถม บุนนาค) อธิบายความหมายของศักราช ไว้ดังนี้
 "คำว่าศักราชนั้นหากเป็นบัญญัติสองนัย คือ มหาศักราช ซึ่ง
 เรียกว่าสักกะรูปกาลนั้น มีนามเรียกว่า ศักราช แปลว่า พระราชา
 ของชาวสักกะทวีป บางทีคำว่า ศักราชจะเียงมาแต่นามมหาศักราช
 นัยหนึ่ง อีกนัยหนึ่งสัททหมายคามว่าปี ราชะ คือพระราชา คำว่า
 ศักราชจะเป็นคำว่าเป็นของพระราชา คือกำหนดนับตามจำนวนปีที่
 พระเจ้าแผ่นดินดำรงราชย์ ตามวิธีข้างจีนก็อาจจะได้"¹

พิจารณาความหมายของศกและศักราชจากหลักฐานสำคัญ ทั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น
 พอจะยึดถือเป็นแนวทางได้ - แต่เฉพาะการอธิบายความหมายของรากศัพท์เท่านั้น ส่วนการ
 อธิบายประกอบอื่นใดเพื่อให้เห็นเด่นชัด เป็นต้นว่า

"ศก (สก, ศก) น. ยุค, สมัย, วิธีนับปี ปีศักราช
พระเจ้าลิวาณะ กษัตริย์อินเดีย ได้กำหนดวิธีนับ
ปีขึ้น เรียกว่าศักราช เมื่อ พ.ศ. 621 กำหนดคำนวณ
ปีนั้น เราเรียกว่า มหาศักราช"²

ขอความพินิจประกาศไว้ข้างต้นนี้ ยังไม่แจ่มชัด จำเป็นต้องสอบค้นหาหลักฐาน
 ประกอบ เพื่อเป็นข้อยุติในลำดับต่อไป

เพราะฉะนั้นในชั้นต้นนี้ ความหมายของศกและศักราช จะพิจารณาแต่เพียงรูปศัพท์
 และความหมายของศัพท์เท่านั้น

¹ ประจักษ์จกรจักร (แถม บุนนาค), พระยา. พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 7,
 (สำนักพิมพ์คลังวิทยา : พระนคร) 2516, หน้า 107.

² เปลื้อง ณ นคร. เรื่องเดิม, หน้า 439.

เมื่อสอบคนหลักฐานฝ่ายไทยสมัยกรุงสุโขทัย พบว่าแต่เดิมในหลักศิลาจารึกใช้คำว่า "ศก" ก่อนคำว่าศักราช เป็นต้นว่า

"...มีในเขอัน บัคม บเกรง เมืองนี้ทหาย 1214 ศก
ปี่มะโรง พอขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัตนาลัย..."

ตามรูปศัพท์และการใช้ศก คงมีความหมายเพียงปีเท่านั้น ส่วนคำว่าศักราช ใช้ในเวลาต่อมาเมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์ ศักราช คงจะวิวัฒนาการมาจากคำว่าศก ซึ่งนักภาษาศาสตร์ถือว่าเป็นความเจริญก้าวหน้าทางภาษาอย่างหนึ่ง คงเป็นเพราะได้รับอิทธิพลในการสร้างคำตามแบบอย่างของประเทศอินเดีย ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า คำสมาส

ศักราช มาจากการสมาสกันระหว่างคำว่าศก (สะกะ) กับราช (ราชา)

ตามรูปศัพท์ ศกหมายถึงปี ราชหมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อสมาสกันเป็นศักราช (ศก - กะ - หลาด) หมายถึงปีของพระเจ้าแผ่นดิน ตามรูปศัพท์และวิธีการสร้างคำแบบอินเดีย แต่วิธีการใช้และความหมายแบบจีน ดังที่พระยาประชากิจกรจักร กุลลาวไลฯ ขางตน ศักราชที่ปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทย เท่าที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานประเภทตำนาน จารึก ศิลาจารึกต่าง ๆ ราชกิจจานุเบกษาและหลักฐานอื่น ๆ จากการค้นคว้าที่ผ่านมา มีศักราชดังต่อไปนี้

1. อัญชนะศักราช
2. ศักราชหนไทย
3. พุทธศักราช.
4. คริสต์ศักราช
5. มหาศักราช
6. จุลศักราช
7. รัตน โกสินทรศก
8. ศักราชกฎหมาย
9. ถิลยุศศักราช
10. อิจเราะห์ศักราช

ศักราชแต่ละชนิดมีวิธีใช้ และแหล่งที่มาแตกต่างกัน ซึ่งจะวิเคราะห์อย่างละเอียดในลำดับต่อไป โดยเฉพาะศักราชที่สำคัญ ๆ และมีปรากฏใช้ในหลักฐานส่วนมาก ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เป็นต้นว่า

พุทธศักราช

มหาศักราช

จุลศักราช

รัตนโกสินทรศก

ส่วนศักราชอื่น ๆ จะกล่าวในรายละเอียดปลีกย่อยรองลงไป อาทิเช่น

คริสต์ศักราช

ศักราชกฎหมาย

อัญชนะศักราช

ศักราชมหไทย

กัลยศศักราช

อิริวาระศักราช เป็นต้น

2.1. พุทธศักราช

พุทธศักราชนับเป็นศักราชที่สำคัญมากที่สุดศักราชหนึ่ง ซึ่งนักปราชญ์นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในประเทศไทย เริ่มมีปรากฏใช้ตั้งแต่สุโขทัย จนกระทั่งปัจจุบัน คนไทยทุกคนเมื่อกล่าวถึงศักราชนั้นก็ถึงพุทธศักราชเป็นอันดับแรก จะได้อธิบายถึงมูลเหตุนี้ในลำดับต่อไป ก่อนอื่นจะกล่าวถึงความหมายของพุทธศักราช

ความหมายของพุทธศักราชในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 กล่าวไว้ดังนี้

"...พุทธศักราช น. นับแต่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน..."¹

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, เรื่องเดิม, หน้า 665.

ถกพิจารณาตามรูปศัพท์ โดยแยกออกแต่ละรูปศัพท์จะได้ดังนี้

พุทธ (พุ - ทะ) + ศก (สะ - กะ) + ราช (รา - ชะ)

พุทธะ หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศาสดาแห่งศาสนาพุทธ

ศก หมายถึง ปี

ราชะ หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน

เมื่อนำศัพท์เหล่านี้มาสมาสเป็นพุทธศักราช (พุ - ทะ - สัก - กะ - ทลาด)

หมายถึงปีแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา แต่ปีที่เราเริ่มนับทุกมคิลงความเห็น
ว่านับปีพระพุทเจ้าปรินิพพานแล้ว ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ
ทรงประทานความเห็นไว้ว่า

"...พระพุทศักราช นับ 1 แต่ปีปรินิพพานแห่งพระพุทเจ้า..."¹

/ การที่พุทธศาสนิกชนยึดเอาเวลาต่อเนื่องตั้งแต่วันปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เป็นหลัก กำหนดนับปีตั้งแต่พระองค์ปรินิพพานแล้ว 1 ปี ทั้ง ๆ ที่ถือเอาปีปรินิพพานเป็นปีเริ่มต้น
ของพุทธศักราชเหมือนกัน แต่การปฏิบัติคือการนับและ การกำหนดตัวเลขของพุทธศักราชกลับ
ไม่ตรงกัน เป็นต้นว่า พุทธศาสนิกประเทศที่สำคัญ ๆ ในปัจจุบัน เช่น ประเทศศรีลังกา
ประเทศพม่า

นับปีพุทธศักราชปัจจุบันขณะนี้ เป็นพุทธศักราช 2521 ส่วนประเทศไทยซึ่งเป็น
พุทธศาสนิกประเทศ เหมือนกัน นับปีพุทธศักราชปัจจุบันเป็นพุทธศักราช 2520 ซึ่งช่วงเวลา
แตกต่างกันอยู่หนึ่งปี

ผู้ใดสนใจขอข้อคิดความเห็นเกี่ยวกับการนับปีพุทธศักราชของประเทศไทยกับประเทศ-
ศรีลังกา และพม่า ไฉนน่าสนใจ

¹ คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, สำหรับสอบศักราช
ซึ่งมักพบในศิลาจารึกและหนังสือเก่า ๆ ในเมืองไทย, พิมพ์อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายมา ผดุงสิทธิ์ 19 มิถุนายน 2516, หน้า 6.

พระพุทธประวัติที่กล่าวไว้ในพระสุตตันตปิฎก และในหลักฐานอื่น ๆ เป็นต้นว่า จารึก
ตำนาน ตางกล่าวถึงวันปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างชัดเจนว่า พระองค์
ปรินิพพานในวันเพ็ญ กลางเดือน 6 หรือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 และวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6
นี่ถือเป็นวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ตรงกันพอดี ต่อมา
พุทธบริษัทจึงกำหนดให้วันนี้เป็นวันสำคัญทางศาสนา เรียกว่าวันวิสาขบูชา ปฏิบัติเป็นศาสนกิจ
สืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

แหล่งที่มาของพุทธศักราช

พุทธศักราช เป็นศักราชสำคัญซึ่งนิยมใช้อยู่ในประเทศแถบเอเชียใต้ เช่น ประเทศ
ศรีลังกา เป็นต้น และประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ เช่น พม่า ไทย ลาว เป็นต้น
พุทธศักราชเป็นศักราชที่ยึดศาสนาเป็นหลัก โดยเริ่มตั้งแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ
ปรินิพพาน หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถือเอาวันเดือนปี ซึ่งองค์พระศาสดาของศาสนาพุทธ
ดับขันธปรินิพพาน เป็นปีเริ่มต้นของพุทธศักราช

พุทธศักราช เกิดขึ้นจากพุทธสาวกและพุทธบริษัท ซึ่งเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมคำ
สั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ร่วมกันกระทำสังคายนาขึ้น ภายหลังจากองค์
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดับขันธไปแล้ว ในหนังสือมหาวงษ์ พงศาวดารลังกา ได้กล่าวไว้
ดังนี้

"...อันว่าประณตสังคายนายอนโค อันพระอรหันต์ทั้งหลายมี
มหากัสสป เป็นต้น กระทำในการเมื่อ สมเด็จพระพุทธเจ้า
เสด็จนิพพานแล้วได้ 4 เดือน พระประณตสังคายนานั้น
ชื่อ เถรวาทแล พระธรรมเจ้าตั้งแต่ประณตสังคาย
นายมาทราบเท่าถึงทุติยสังคายนายในระหว่างนั้น 100 ปี
เถรวาทยังยืนเป็นอันหนึ่งอันเดียว ตามพระอรหันต์
500 สังคายนายเป็นประณตมาจนทุติยสังคายนายมิได้แตก
ออกไปเป็นอันอื่น จากเถรวาทอันสังคายนายไว้ทั้ง 2 ครั้ง
จำเดิมแต่ทุติยสังคายนานั้น ในพระพุทธศักราช 100 ปีเศษ..."¹

¹ธรรมโรหิต, พระยา (แปล) มหาวงษ์พงศาวดารลังกาที่ 1, เล่ม 1 (พระนคร :
กรมศาสนา), 2500, หน้า 127

จากหลักฐานขอมแสดงให้เห็นว่า การกำหนดเวลาซึ่งเรียกว่าพุทธศักราชนั้น เกิด
ภายหลังสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว

พุทธศักราชเป็นศักราชทางศาสนาซึ่งตั้งขึ้นโดยพุทธสาวกและพุทธบริษัทตามที่พระยา-
ประชาภิจักรจักร (แฉม บุนนาค) กล่าวไว้ในหนังสือพงศาวดารโยนก ดังนี้คือ

"...ในรัชสมัยแห่งพระยาอชุตราชัน โบรมหศักราชได้ 148 ปี
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระยา-
อชาศิสมุ พระเจ้าแผ่นดินนครราชกรุงราชคฤห์ กับพระมหา-
กัสสปเถระเจ้า กระทำปฐมสังคายนาแล้วลอบศักราช โบรมหา
อันพระเจ้าอัญชนะลังกาและพระกาฬเทพิตกาสตั้งไว้แล้วเสีย
ตั้งพุทธศักราชใหม่ในปีมะเส็งเป็นเอกศก..."¹

ในหนังสือตำนานสิ่งหนวตักุมาร ฉบับสอบค้นของ มานิต วัลลิโกคม ได้กล่าวถึง
พุทธศักราชละเอียดลงไปอีกคือ

"...หลังจากที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ-
ปรินิพพานลงในวันจันทร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเส็ง แล้ว
พระอรหันตสาวก มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน และ
มวลหมู่ภิกษุทั้งหลาย มีพระเจ้าอชาศิสมุ เป็นอาทิ ได้พร้อมกัน
จัดตั้งศักราชแห่งพระศาสนาขึ้น คือพุทธศักราชคงจะนับวัน
อังคาร แรม 1 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันแรกของ พ. ศ. 1 พุทธศักราช
นี้ในประเทศลังกานิยมคือปีที่ 1 ตรงกับปีมะเส็ง แต่ในประเทศ
ไทยนิยมคือปีที่ 1 ตรงกับปีมะเมีย..."²

¹ ประชาภิจักรจักร (แฉม บุนนาค), พระยา. เรื่องเดิม, หน้า 141.

² มานิต วัลลิโกคม. ตำนานสิ่งหนวตักุมาร ฉบับสอบค้น, คณะกรรมการ จัดพิมพ์
เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516, หน้า 11.

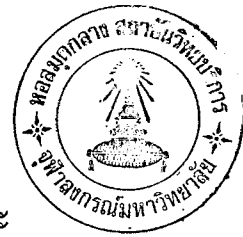
การกำหนดวัน เดือน ปี ชัศเจนเช่นนี้ คงใช้วิธีการคำนวณย้อนขึ้นไปจากปัจจุบันถึงวันปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นับเป็นความวิริยอุตสาหะของทานผู้สอบคนอย่างมาก

พุทธศักราชเกิดขึ้นจากการทำปฐมสังคายนา ซึ่งพระมหากัสสปเถระเป็นหัวหน้าฝ่ายพระพุทธรักษา พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นหัวหน้าฝ่ายพุทธบริษัท หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธไถ่ 4 เดือน (ประมาณเดือน 10 ปีมะเส็ง) เมื่ออัญชนะศักราชไถ่ลงไป 147 ปี หรือนับปีย่าง 148 ปี พุทธศักราชมีแหล่งกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดีย แคว้นมคธ กรุงราชกฤทตอนนั้นักคงใช้จักษุอยู่ในแคว้นมคธและใกล้เคียง และคงแพร่หลายไปพร้อมกับพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระอรหันตสาวกนำไปเผยแผ่ พระมหากษัตริย์ราชวงศ์เมารยะ ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา และพระพุทธรูปเรื่องที่สุดยศในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งคัมภีร์ที่ปวงศและมหาวงษ์ได้กำหนดเวลาครองราชย์ของพระเจ้าอโศกไว้เช่น ในมหาวงษ์พงศาวดารลังกากล่าวไว้

"...ในวารเมื่อเสวยราชไถ่ 4 ปี นอกกราชภิเศก
พระพุทธรูปพระพุทธรูปของคณพพานล่วงแล้ว 218
พระวรวรษา..."

แต่ในคัมภีร์พราหมณ์ปุราณะ และคัมภีร์มัตสยปุราณะ ได้กำหนดเวลาการครองราชย์ของราชวงศ์เมารยะ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอชาตศัตรูถึงพระเจ้าอโศกไว้แตกต่างกันกับคัมภีร์มหาวงษ์ไว้ดังนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คัมภีร์พราหมณ์ปุราณะหรืออวายุปุราณะ

ลำดับที่	รายนามกษัตริย์	จำนวนปีครองราชย์	พุทธศักราช
1	อชาศิตัตรุ	(25-8) = 17	1 - 17
2	หรรษกหรือหัสสกะ	25	18 - 42
3	อุทยาสวะหรืออุทยัตวะ	33	43 - 75
4	นันทิวรณะหรือนันทิวณะ	42	76 - 117
5	มหานันทิ	43	118 - 160
6	มหาปัทมะหรือมหาปฐุมกับ นันทะ 9 องค์	100	161 - 260
7	จันทรคุปตะ	24	261 - 284
8	พินทุสาร	28	285 - 312

คัมภีร์มีสยาปุราณะ

ลำดับที่	นามกษัตริย์	จำนวนปีครองราชย์	พุทธศักราช
1	อชาศิตัตรุ	27-8 = 19	1 - 19
2	วรณสักกะหรือวังสกะ	24	20 - 43
3	อุทาสิน	33	44 - 76
4	นันทิวรณะ หรือ นันทิวณะ	40	77 - 116
5	มหานันทิ	43	117 - 159
6	มหาปัทมะ + นันทะ	100	160 - 259
7	จันทรคุปตะ	24	260 - 283
8	พินทุสาร	28	284 - 311

ตามคัมภีร์พราหมณ์ปุราณะ พระเจ้าอโศกครองราชย์ประมาณพุทธศักราช (312 + 4)
 316 และตามคัมภีร์ มัสยาปุราณะ พระเจ้าอโศกครองราชย์ประมาณพุทธศักราช (311 + 4)
 315 นับว่าสองคัมภีร์นี้ใกล้เคียงกัน แต่ตามคัมภีร์มหาวงษาฝ่ายบาลีหรือฝ่ายเถรวาทแล้ว
 พระเจ้าอโศกครองราชย์ประมาณพุทธศักราช 218 ปี นับว่าแตกต่างกันเกือบร้อยปี ควบคุมลเทศ
 ขอนกลายเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันเกี่ยวกับเรื่องปีรัตนพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 จนกระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่มียุติ ซึ่งจะได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงความสับสนและข้อขัดแย้ง อันจะนำไปสู่
 ข้อยุติของปัญหานี้ในบทความต่อไป

ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นสมัยที่พระพุทธรูปสร้างเรื่องถึงซีกสุดท้าย หลัง
 จากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จนิพพานกับชนม์ไปแล้ว พระเจ้าอโศกรวมกับพระมหา-
 โมคคัลลบุตรกิตติเถระ ทำศัตถียสังคายนา ณ เมืองบาสูลุตรมมหานคร จากหลักฐานในคัมภีร์
 ที่ปวงศ์ ปรากฏว่าพระเจ้าอโศกได้ส่งพุทธสาวกเป็นจำนวนมาก ออกเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา
 ไปยังแคว้นต่าง ๆ ในประเทศอินเดีย ตลอดจนลังกา และดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นต้น พระมหา-
 เถระ 2 รูป ที่ส่งมายังแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่พระโสณเถระ และพระอุตรเถระ พระสงฆ์
 พุทธสาวกทั้งสองรูปนี้ได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา อันเป็นรากฐานของพุทธรูปศาสนาของ
 ประเทศไทยในปัจจุบัน เสมือนหนึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ เนื่องจากสมัยดั้งเดิมก่อนพุทธรูป-
 ศาสนาจะเข้ามา มีพิธีพิธีของศาสนาพราหมณ์ในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ก่อนแล้ว

นอกจากศาสนาพราหมณ์แล้ว ยังมีลัทธิความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ แต่เมื่อพุทธรูปศาสนา
 เผยแผ่ เข้ามาสู่ประเทศไทยแล้ว คนไทยเริ่มเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น แต่ก็ไม่ถึงขนาดเลิก-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประชากรจักรจักร (แซม มุณนาค), พระยา- เรื่องเดิม, หน้า 145.

ลัทธิศาสนาพราหมณ์ หรือลัทธิขัณตีต่าง อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมเกิดชวาค ยังคงนำมาใช้ปะปนกันกับพิธีการทางพุทธศาสนาจนกระทั่งทุกวันนี้

แต่นับว่าพุทธศาสนาเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของคนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงปัจจุบันอย่างมากมาย จะเห็นได้จากโบราณสถาน เป็นต้นว่าวัดวาอารามต่าง ๆ โบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ มากมาย และจารึกประเพณี ตลอดจนแนวทางการศึกษา และปรัชญาประจำชีวิตของคนไทย ล้วนแต่สอดคล้องกับหลักพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คงเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก สืบต่อกันมา แมบางยุคบางสมัยพวกลัทธิศาสนาอื่นจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในบางเมืองไทย เช่น สมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น แต่พระมหากษัตริย์ไทยมิได้เปลี่ยนพระทัยไปนับถือศาสนาอื่น จึงทำให้พุทธศาสนามั่นคงในประเทศราบเท่าทุกวันนี้

2.2 มหาศักราช

002913

มหาศักราชเป็นศักราชที่สำคัญในประวัติศาสตร์ศักราชหนึ่ง แม้จะเกิดขึ้นภายหลังพุทธศักราชก็ตาม แต่มหาศักราชนิยมใช้แพร่หลายมากกว่าพุทธศักราช ประเทศในแหลมอินโดจีนนิยมใช้มหาศักราชก่อนพุทธศักราช จากหลักฐานศิลาจารึกของพวกขอมนิยมใช้มหาศักราช แม้แต่จารึกสมัยกรุงสุโขทัย หลักแรก ๆ ใช้มหาศักราชตามแบบอย่างขอม พวกพราหมณ์ชาวอินเดียพามาหาศักราชเข้ามาใช้ในประเทสนี้ (ประเทศไทย) พร้อมกับคำวาทโหราศาสตร์ ตั้งแต่กัณฑ์บรรพ ที่ลาจารึกและหนังสืออื่น ๆ ตั้งแต่กรุงสุโขทัย (สุโขทัย) เป็นราชธานี ลงมาจนถึงกรุงเก่าตอนต้นและตอนกลางใช้มหาศักราชโดยมาก

ในปัจจุบันมหาศักราชไม่มีปรากฏใช้แล้วก็ตาม แต่ยังมีค่าจำเป็นสำหรับผู้นิยมศึกษาเรื่องราวในอดีตเป็นอย่างดี เพราะการจะสืบต่อเรื่องราวในอดีตขึ้นมาหาปัจจุบัน หรือจากปัจจุบันเจาะลึกไปถึงอดีตได้อีกต้องชักเงานั้น จะของลำดับเวลาซึ่งเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องสอดคล้องกัน แต่ควรกำหนดเวลาในอดีตทวยศักราชที่แตกต่างกับปัจจุบัน จึงจำเป็น

¹ คำกรักราชานภาพ, สมเด็จพระบรมราชา. เรื่องเดิม, หน้า 7.

ต้องศึกษาศักราชในแต่ละสมัยเพื่อเทียบเคียงกับศักราชในปัจจุบัน จึงจะกล่าวได้ว่าสิ่งนั้นเกิดเมื่อไรสมัยใด หรือเกิดกี่ปีมาแล้ว เป็นต้น

มหาศักราช เป็นศักราชหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องศึกษาประวัติความเป็นมาให้เป็นที่เข้าใจ เพื่อเสริมความรู้เรื่องราวของอดีตให้เด่นชัดและใกล้เคียงความจริงที่สุด

ความหมายและแหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของมหาศักราช

มหาศักราชเท่าที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหง ยังไม่ได้กำหนดชื่อว่าเป็นมหาศักราช แต่ใช้คำว่า "ศก" หรือ "สก" เท่านั้น เช่น ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ตอนที่ 4 จารึกไว้ดังนี้

"...เมื่อก่อนลายสือโพนนี้มี 1205 ศกปีมะแม
พ่อขุนรามคำแหงหาใจใคร่ใจในใจและใส่ลายสือโพน..."¹

ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยในหลักที่ 1 ใช้คำว่าศกเพียงคำเดียว ส่วนในหลักที่ 3 ปรากฏใช้คำว่า ศักราช ต่อมาผู้สนใจสอบค้นจึงกำหนดศกในศิลาจารึกว่าเป็นมหาศักราช เพราะปรากฏชื่อมหาศักราชอย่างชัดแจ้งในศิลาจารึกหลักที่ 102

มหาศักราชเป็นคำสมาสเกิดจากศัพท์ มห + ศก + ราช (มะ - หะ - สะ - กะ + รา - ชะ)

มห (มะหะ) หรือ มหา หมายถึงยิ่งใหญ่

ศก (สะกะ) หมายถึงปี

ราช (ราชะ) หมายถึง พระมหากษัตริย์

รวมเป็นมหาศักราช (มะ - หะ - สะ - กะ - ราช) หมายถึงปีของพระมหากษัตริย์ยิ่งใหญ่ หรือปีที่ยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์

มหาศักราชเป็นศักราชซึ่งพระมหากษัตริย์แห่งประเทศอินเดียตั้งขึ้นในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์พระองค์เอง แต่มีปัญหายุ่งยากว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นทรงพระนามว่าอะไร

¹ ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ 1, จารึกสุโขทัย, ศาสตราจารย์ ยอช เซเคส์, ชำระแปล หน้า 57.

จากหลักฐานฝ่ายไทยซึ่งปรากฏอยู่หลาย แห่งในอดีตและปัจจุบันต่างอ้างพระนามของกษัตริย์
 ทั้งมหาศักราชไว้คล้ายคลึงกัน ยกเว้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระยาอภัยราชาภาพ ไม่ได้อ้างพระนาม
 ของกษัตริย์พระองค์นั้นไว้แต่อย่างใด ส่วนพระยาประจักษ์จรรจักร (แหม่ม บุนนาค) ได้อ้าง
 ถึงมหาศักราชไว้ในพงศาวดารโยนกดังนี้

"...มีพระราชสาถกยราชวงศ์หนึ่งทรงพระนามสลีวาหนะราช
 ทรงเสขานภาพปราบชนะประเทศอินเดียฝ่ายใต้ จึงตั้งศักราช
 ใหม่เรียกว่า สักสลีวาหนะสัมวัตินาง สักกะสัมวัตินาง สักกะ
 รูปกาลนาง สักกะราชนาง ศักราชนี้คือมหาศักราชที่ไคมาปรากฏใช้
 ในสยามประเทศนี้..."¹

ผู้สมัชชามาได้อ้างถึงพระนามของกษัตริย์อินเดียผู้ตั้งมหาศักราชไว้หน้าของเดียวกับ
 พงศาวดารโยนกแทบทั้งสิ้น เป็นต้นว่าในหนังสือประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ของศาสตราจารย์
 พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ได้อ้างถึงมหาศักราชไว้ดังนี้

"...พระราชสาถกยราช ซึ่งทรงพระนามว่าพระสลีวาหนะราช
 ผู้มีพระเสขานภาพปราบปรามประเทศอินเดียฝ่ายใต้ได้ แล้วทรง
 ตั้งศักราชขึ้นใหม่ ไซ้ชื่อต่าง ๆ ว่า สักสลีวาหนะสัมวัตินาง
 สักกะสัมวัตินาง สักกรูปกาล หรือสักกระราชนางในที่สุด เรียกกันว่า
 มหาศักราช..."²

แนวความคิดเรื่องพระเจ้าสลีวาหนะ กษัตริย์อินเดียเป็นผู้ตั้งมหาศักราชขึ้นจาก
 รัชชนะ ซึ่งหลังจากปราบปรามอินเดียฝ่ายใต้ได้แล้ว กลายเป็นชื่อเท็จจริงที่มีอิทธิพลต่อแนว
 ความคิดของบุคคลอื่น ๆ ในสมัยต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน แม้นผู้สนใจคนควาสอบคนตั้งราชปัจจุบัน

¹ ประจักษ์จรรจักร (แหม่ม บุนนาค), พระยา. เรื่องเดิม, หน้า 106 - 107.

² นิตศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, วิริยะการพิมพ์, 2502, หน้า 413.

เช่น มานิต วัลลโภคม สอภคนตำนานสิงหนวัติกุมาร พยายามเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับ
ผู้ตั้งมหาศักราชไว้ แต่ไม่ชัดเจนนัก จึงทำให้ผู้อ่านขาดความเข้าใจอย่างมั่นใจ เช่น

"...แม่มหาศักราชที่พงศาวดารโยนกว่า พระเจ้าสลิวาณะ
สากยราชาในประเทศอินเดียเป็นดวงซัน กยงนาเกลือบแคลง
สงสัยอยู่ อาจจะต้องขึ้นโดยกะศรียในแผ่นดินแหลมทอง
ก็เป็นได้...ทดสอบคนไควว่า พระเจ้าศากกานแห่ง
ราชวงศ์ศากวาณะ แคว้นอานธรอินเดียทรงบัญญัติ
ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 622..."¹

คุณมานิต วัลลโภคม กล่าวถึงมหาศักราชนอกเหนือจากพงศาวดารโยนกไว้เพียง
เท่านั้น แล้วไม่ได้อธิบายถึงอีกเลย

เมื่อสอบค้นเรื่องราวเกี่ยวกับมหาศักราช จากหลักฐานต่างประเทศจึงพบว่าได้มีการ
กล่าวถึงพระนามของมหาศักรียที่ทรงตั้งมหาศักราชไว้แตกต่างกันออกไป เช่นใน Encyclo-
pedia Britannica ไทกลาวไว้ดังนี้

"...ในสมัยประวัติศาสตร์ของซีเรีย (Seythian)
แห่งอินเดียเหนือ จารึกหลายอันระบุอายุตั้งแต่เริ่ม
รัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะ (Kanishka) กษัตริย์
ผู้ทรงอำนาจที่สุดของคหัง ที่เขามารุกรานเอเชีย
แต่อายุของพระองค์ไม่แน่นอน (A.D. 78, 128-129,
144 ฯลฯ ล้วนแต่สันนิษฐานว่าเป็นจุดเริ่มศักราช
ของพระเจ้ากนิษกะทั้งสิ้น"²

¹ มานิต วัลลโภคม. เรื่องเดิม, หน้า 12.

² Encyclopedia Britannica, William Benton Publisher, 1943 -
1973 p. 685.

ในหนังสือ "The Cambridge History of India" ของ E.J. Rapson ซึ่งสอบค้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาวอินเดียกล่าวถึงพระเจ้ากนิษกะไว้สอดคล้องกันกับใน Encyclopedia Britannica ดังนี้

"...จากหลักฐาน Sir John Marshall ชูคนไคจาก แหล่งโบราณเทกศิลา (Takshasila) พิสูจน์วาระสมัยของพระเจ้ากนิษกะจะต้องอยู่ในตอนใดตอนหนึ่งของปลายศตวรรษที่ 1 ก่อน ค.ศ. (The end of the 1st century A.D.) และจากการเปรียบเทียบหลักฐานนั้นกับบันทึกของนักประวัติศาสตร์จีนและอายุเวลาห่างไว้ในจารึก ทำให้ค่อนข้างจะแน่ใจได้ว่า พระเจ้ากนิษกะเป็นผู้ตั้ง ศักราชที่รู้จักกันดี ซึ่งเริ่มเมื่อ ค.ศ. 78..."

ถ้าพระเจ้ากนิษกะทรงตั้ง ศักราชขึ้นใน ค.ศ. 78 ศักราชนั้นจะเป็นศักราชอันไม่ได้ นอกจากมหาศักราชซึ่งเกิดหลังคริสต์ศักราช (ค.ศ.) 78 ปี หรือเกิดหลังพุทธศักราช (78 + 543) = 621 ปี หรือ (78 + 544) = 622 ปี

"...พระเจ้ากนิษกะเป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 ของราชวงศ์กุกษณะ (Kushana) กษัตริย์ราชวงศ์กุกษณะปราบปรามพวกปาลวะ (Parthian) และศักกะ (Scythian) และปรากฏหลักฐานที่พวกเขาพวกปาลวะและศักกะ ยังคงปกครองแคว้นของตนเองในฐานะเมืองประเทศราชของพวกกุกษณะ ในตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 1 (1st century A.D.) ..."

¹ Rapson E.J. The Cambridge History of India, Third Indian-Reprint, S. Chand & Co. New Delhi, 1968, Vol. I p. 526

² Ibid. p. 528.

ถึงแม้หลักฐานจะปรากฏว่าพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะทรงตั้งศักราชขึ้นในปี คริสตศักราช 78 (78 A.D.) ชื่อศักราชสมควรจะใช้พระนามหรือราชวงศ์ของพระองค์มาชื่อเรียก อาทิเช่น ศักราชกนิษกะ หรือกนิษกะศักราช หรือ กุษาณะศักราช เป็นต้น แต่กลับไปใช้ศักราชศักดิ์ ทำให้นึกถึงบทอมราจน ซึ่ง Rapson โดกล่าวไว้ว่า

"...หลักฐานการลำดับเวลาอย่างสมบูรณ์ซึ่งพบบนอนุสาวรีย์ของอินเดียนโบราณ นับว่าเป็นผลมาจากที่เจาชายหลายหลายพระองค์ของศักดิ์แห่งอินเดียนตะวันตก ใช้ศักราชนี้ (กนิษกะศักราช) สืบต่อกันมานาน จนทำให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในอินเดีย โดยเรียกกันว่าศักราชศักดิ์ (Caka era) ซึ่งเป็นชื่อที่คิดเขียนไปจากชื่อเดิม ทำให้นักปราชญ์สมัยใหม่คงลงมือน้อย..."¹

ขอเท็จจริงปรากฏให้เห็นว่าศักดิ์ศักราช หรือที่เรียกความหาศักราชในหลักฐานฝ่ายไทยนั้น แท้จริงพวกศักดิ์ไม่ได้ตั้งขึ้น เป็นเพียงแต่พวกศักดิ์รับเอาศักดิ์ศักราชของพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะไปใช้ในฐานะเป็นเมืองประเทศราช จนทำให้หากคือที่รับมาชื่อต่อมาเขาใจผิดคิดว่าพวกศักดิ์เป็นฝ่ายตั้งศักดิ์ศักราช เช่น ประเทศไทย เป็นต้น

Rapson กล่าวถึงแต่พระเจ้ากนิษกะทรงตั้งศักดิ์ศักราช หรือมหาศักราช แต่ไม่ได้กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าสลิวาณะเลย แต่ใน Encyclopedia Britannica กล่าวถึงไว้ดังนี้

"ศักดิ์ศักราชหรือสลิวาณะ (Salivahana) (A.D. 78)

ปัจจุบันใช้อยู่ทั่วไปในอินเดีย เป็นศักราชสำคัญที่สุดในบรรดาศักราชทั้งหลาย เพราะไม่เพียงแต่ใช้ในจารึกหลายแห่งของอินเดีย แต่ใช้ในจารึกสันสกฤตในอินโดจีนและอินโดนีเซียด้วย"²

¹ Ibid.

² Encyclopedia Britannica p. 574.

นอกจากนี้ Encyclopedia Britannica ยังกล่าวต่อไปอีกว่า

"รัฐบาลอินเดียได้บัญญัติปฏิทินขึ้นใช้ในคริสต์ศักราช 1957
กับปฏิรูปมาจากศักราชนี้ (ศักกะศักราช) ซึ่งหลายคนอาจอ้างถึงโดย
พระเจ้ากนิษกะหรือพระเจ้าสลิวาณะกษัตริย์อินเดียหรือสตราปนาหะปาณะ
(Satrap-Nahapana)..."¹

เมื่อหลักฐานปรากฏเช่นนี้ อาจจะกล่าวได้เป็นสองประการดังนี้

ประการแรก การพิชิตของประเทศไทยทั้งหลาย อันได้แก่ พระยาประชาภิจักรจักร
(แฉม บุนนาค) เป็นต้น ไก่กล่าวถึงพระเจ้าสลิวาณะ ทรงตั้งมหาศักราช พอจะมีมูลความ
จริงอยู่บ้าง แต่ทำไมถึงไม่มีใครกล่าวถึงพระเจ้ากนิษกะเลย จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า พระเจ้า
กนิษกะและพระเจ้าสลิวาณะ เป็นกษัตริย์พระองค์เดียวกัน การที่กล่าวพระนามของพระองค์
แตกต่างกัน เพราะพระนามกนิษกะนั้นเป็นพระนามที่แท้จริงที่เรียกตามภาษาอินหรือภาษาสันสกฤต
และเป็นพระนามที่ปรากฏในศิลาจารึกของอินเดีย ตามที่ E. J. Rapson กล่าวไว้ในหนังสือ
The Cambridge History of India ส่วนพระนามสลิวาณะ เป็นพระนามที่ใ้เรียก
ภายหลังซึ่งเป็นภาษาบาลีทางฝ่ายพุทธศาสนานิยมใช้กัน หรือ

ประการที่สอง พระเจ้ากนิษกะเป็นคนละองค์กับพระเจ้าสลิวาณะจากหลักฐานพระเจ้า
กนิษกะ ทรงตั้งศักกะศักราชหรือมหาศักราช ส่วนพระเจ้าสลิวาณะเป็นกษัตริย์พวกปาลวะ หรือ
พวกศักกะ ในฐานะเมืองประเทศราช รับเอาศักกะศักราชมาใช้ต่อมาจนคนรุ่นหลังเข้าใจผิดคิดว่า
พระเจ้าสลิวาณะทรงตั้งศักกะศักราชขึ้นเหมือนอย่างการเข้าใจผิดคิดว่าศักกะศักราชนั้น
พวกศักกะเป็นผู้ตั้งขึ้น ซึ่งแท้จริงพวกศักกะหรือพระเจ้าสลิวาณะยืมเอาศักราชมาใช้ หาได้เป็น
ผู้ตั้งขึ้นไม่

แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าเหตุผลประการแรกมีน้ำหนักน่าเชื่อถือกว่าประการที่สอง เพราะ
จากการวิเคราะห์ภาษาเขียนและหลักการเขียนแล้ว เห็นว่าพระเจ้ากนิษกะและพระเจ้าสลิวาณะ
อาจเป็นพระนามของกษัตริย์พระองค์เดียวกัน เพียงแต่เรียกต่างภาษาต่างสำเนียงกันเท่านั้นเอง

¹ Ibid.

เมยออง (May Oung) ชาวพม่า เขียนบทความในวารสารวิจัยของสมาคมพม่าเรื่อง
 ศักราชพม่า (The Burmese era) ยอมรับว่า ภัยพิบัติพม่าทรงพระนามว่า สุมันตรี
 (Samundari) รัชชกาลศักราชของอินเดียซึ่งเริ่มคริสต์ศักราช 78 (78 A.D.) มาใช้ ชื่อ
 ภาษาพม่าว่า โคโคราสะ หรือ คอโคราศ (Dodorasa)¹ (โค = 2, ราสะหรือราศ = 6)
 นับอย่างอินเดีย โค - โค - ราสะ 2 - 2 - 6 นับอย่างไทย 622 หมายถึงศักราช
 โคโคราศของพม่านั้น มีเกณฑ์ก่อนกว่าพุทธศักราช (พม่าเรียก Anno Buddha) ประมาณ
 622 ปี ซึ่งเกณฑ์ศักราชดังกล่าวนี้ ทางฝ่ายประเทศไทยเรียกมหาศักราช
 แสดงว่าทางประเทศพม่าเองก็ยอมรับว่ารัชชกาลศักราช หรือโคโคราศ หรือ
 มหาศักราชจากอินเดียมาใช้เช่นกัน

ฉะนั้น มหาศักราชหรือศักราช ภัยพิบัติอินเดียนับถือศาสนาฮินดูทรงพระนามว่า
 กนิษกะ (Kaniska) ราชวงศ์กุษาณะ (Kushana) แห่งเมืองตักกะศิลา แคว้นคันธาระ
 อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย หรือประเทศปากีสถานในปัจจุบัน ทรงตั้งขึ้นเมื่อ
 คริสต์ศักราช 78 หรือหลังพุทธศักราช 622 ปี ประเทศไทยรับเอามหาศักราชมาใช้ตั้งแต่สมัย
 สุโขทัย โดยรับอิทธิพลสืบต่อมาจากกัมพูชา, ประเทศไทยใช้มหาศักราชก่อนศักราชขนิทรวงศ์

2.3 จุลศักราช

จุลศักราช เป็นศักราชสำคัญอีกศักราชหนึ่ง ซึ่งมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยและ
 ประเทศพม่า โดยเฉพาะหลักฐานประเภทตำนาน และจารึกต่าง ๆ ของอาณาจักรลานนาไทย
 ในอดีต หรือภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน นิยมกำหนดเวลาซึ่งเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วย
 "จุลศักราช" นอกจากนี้ยังมีปรากฏใช้ในศิลาจารึกสมัยกรุงสุโขทัยบาง จนกระทั่งมาเริ่มใช้
 จุลศักราชมากขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
 ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ 1 จนถึงรัชสมัยของพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศใช้ปฏิทินโกสินทร์ศกแทนจุลศักราช
 แต่ในปัจจุบันยังมีปรากฏใช้บางทางคานโหราศาสตร์ อาทิเช่น ในการประกาศสงกรานต์

¹ Oung, May. "The Burmese Era" The Journal of the Burma Research Society. Vol. II., 1912, pp. 197 - 203.

หนังสือพิมพ์รายปักษ์ รายวัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิชาประวัติศาสตร์ เช่น หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ
รายวัน หน้า 14 คอลัมน์เชอควงดาวของท่าน โดยอาจารย์ "นพ" กลาวไว้

"วันอังคารที่ 28 กันยายน พุทธศักราช 2519 ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 11

ปีมะโรง จุลศักราช 1338..." เป็นต้น

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
จะทรงประกาศเลิกใช้จุลศักราชมาแล้ว จนกระทั่งปัจจุบันประมาณ 88 ปีเศษ แต่ยังมีคนไทย
นิยมใช้อยู่บ้าง พอที่จะให้คนรุ่นต่อมา เห็นและเป็นที่ยึดจกมากก ว่ามหาศักราชซึ่งเลิกใช้ไปแล้ว

1. ความหมายของคำว่า "จุลศักราช"

จุลศักราชเป็นชื่อศักราชที่ฝ่ายไทยกำหนดขึ้นโดยเรียกชื่อจุลศักราชให้เห็นชัดเจ
นในศิลาจารึกหลักที่ 45 ในหนังสือประชุมศิลาจารึก ภาค 3 เป็นศิลาจารึกภาษาไทย กล่าวถึง
เรื่องการทำสัตย์สาบานระหว่างญเป็นใหญ่ในกรุงสุโขทัย ดังนี้

"... ผู้ใดความงดงชื่อไซร ใใดคังสัมฤทธิ์ ปรารณา

ในชวันชวหนา เทาฟ้าปร โลกโมกษนัรพานสถานพิสุทธิ

จุลศักราชไค 754..."¹

แต่จุลศักราชนั้นปรากฏใช้ครั้งแรก ตั้งแต่จุลศักราช 733 ในศิลาจารึกหลัก 62
และจุลศักราชยังใช้ในศิลาจารึกตั้งแต่หลักที่ 9 ชื่อ จารึกวัดป่าแดง จารึกเมื่อจุลศักราช 768
แต่ยอมไปเล่าเรื่องซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ปีจุลศักราช 705, 719, 721, 723, 726 และจุลศักราช
750 เป็นต้น แต่ไม่ได้เรียกจุลศักราช คงใช้เพียงศักราชเท่านั้น อาทิเช่นจารึกไว้ดังนี้ คือ

"... เมื่อศักราชไค 768 จอนกนัทร เดือนอายุ แรมสิบค่ำ

วันอาทิตย์..."²

เป็นต้น

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, ศิลาจารึกที่ 45, วัฒนธรรมและโบราณคดี
สำนักนายกรัฐมนตรี 2508, หน้า 62.

² ประชุมศิลาจารึกสยาม หลักที่ 1, เรื่องเดิม, หน้า 143.

เมื่อพิจารณาจตุลัทธิราชตามรูปศัพท์พอจะแยกกล่าวได้ดังนี้

จล (จุ - ละ) หมายถึง เล็ก, น้อย

ศก (สะ - กะ) หมายถึง ปี

ราช (รา - ชะ) หมายถึง พระมหากษัตริย์

เมื่อนำคำทั้ง 3 มาสมาสเข้าด้วยกันตามวิธีสร้างคำของไทย โดยรับเอาแบบอย่างมาจากการสร้างของประเทศอินเดีย มาใช้เป็นจตุลัทธิราช อ่านว่า จุ - ละ - ศก - กะ - หลาด ความหมายคือ ปีของกษัตริย์เล็ก

พิจารณาความหมายตามรูปศัพท์แท้จริงแล้วจะให้ความหมายที่ไม่เหมาะสมนัก แต่ถ้ามองพิจารณาโดยความหมายเทียบเคียงกับมหัศจรรย์แล้ว มีความกำหนัดจตุลัทธิราชคงจะคำนึงถึงเวลาการเกิดของจตุลัทธิราชทั้งสองนี้เป็นหลัก โดยถือเอาวามมหัศจรรย์เป็นจตุลัทธิราชซึ่งเกิดก่อน ส่วนจตุลัทธิราชเป็นจตุลัทธิราชที่เกิดภายหลัง* ถ้าเป็นเช่นนั้นความหมายของจตุลัทธิราชคงหมายถึง ปีเล็ก (มหัศจรรย์ หมายถึงปีใหญ่)

ในหนังสือสารานุกรมไทยฉบับบัณฑิตยสถาน กล่าวถึงความหมายของจตุลัทธิราชไว้ดังนี้

"...จตุลัทธิราช-จตุลัทธิราชน้อยในวงการที่ศึกษา

เชื่อกันว่า สังฆราชบุพพะโสจะหัน ซึ่งลาสิกขาออก

มาแล้ว ซึ่งราชสมบัติในประเทศพม่า ตั้งขึ้นเมื่อ

ปีพ.ศ. 1182 (ค.ศ. 639) ม.ศ. 561 และก่อน

ร.ศ. 1143 ปี, ภายหลังมหัศจรรย์ของพระเจ้าสาลิโรจนะ

แห่งประเทศอินเดีย เป็นผู้ตั้งขึ้น 560 ปี..."¹

*ตามเกณฑ์ตามมหัศจรรย์เกิดภายหลังพุทธศักราช 621 หรือ 622 ปี ส่วนจตุลัทธิราชเกิดหลังพุทธศักราช 1181 หรือ 1182 หรือหลังมหัศจรรย์ 560.

¹ สารานุกรมไทย ฉบับบัณฑิตยสถาน, เล่ม 9, หน้า 5331.

เมื่อพิจารณาความหมายของจุลศักราชตามแนวความคิดดังกล่าวนี้ พอจะยุติความหมายของจุลศักราชไควว่า หมายถึงปีเล็กหรือศักราชเล็ก หรือศักราชน้อย (โดยพิจารณาถือเอาเวลาการเกิดเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความหมาย)

2. แหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของจุลศักราช

เรื่องแหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของจุลศักราชกลายเป็นปัญหาโต้เถียงกันในเรื่องระหว่างผู้สนใจศึกษาเรื่องราวของศักราชตั้งแต่ในอดีตมาจนกระทั่งปัจจุบัน และยังไม่มียุติที่แน่นอนว่า จุลศักราชมีที่มาจากแห่งใด ทางฝ่ายต่างก็เสนอข้อสมมติฐานเกี่ยวกับแหล่งที่มาของจุลศักราชไว้อย่างมีเหตุมีผลน่าเชื่อถือ พอจะจัดแนวความคิดของแต่ละฝ่ายได้ดังนี้

แนวความคิดแรกคือพวกนักศึกษาเรื่องราวของศักราชชาวตะวันตก โดแก โพร์เบส (Forbes) การ์นีเยอร์ (Garnier) เป็นต้น กล่าวถึงจุลศักราชว่าเป็นศักราชของจีน โดย โพร์เบส (Forbes) โดแกเสนอความคิดไว้ในหนังสือ Languages of Futher India, p. 26 f. ดังนี้

"... เป็นความจริงอย่างหนึ่งว่าทุก ๆ ชาติที่ได้รับอินเดียโบราณ ถึงแม้จะรับเอาศาสนา อารยธรรม และวรรณกรรมมาจากอินเดียก็ตาม แต่มีใครเอาศักราชใด ๆ ของอินเดียมาเลย หากทว่าใครยอมรับเอามาจากจีน"

โพร์เบส (Forbes) ยังได้นำแนวความคิดของการ์นีเยอร์ (Garnier) มาสนับสนุนความคิดของเขาคือ

"สัมพันธภาพที่สัมพันธ์ระหว่างชาวเมืองถึงและประเทศในแถบกลาง แพร่กระจายออกไปพร้อมกันวิชาทางดาราศาสตร์ และปฏิทินของจีน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของศักราชที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ในสยาม (เขมร) ลาว และพม่า โดยเริ่มขึ้นในปี 638"

รายละเอียดการแพร่ของศักราชจากจีนมาสู่พม่า มีดังนี้

ชาวนานซิงตกอยู่ที่อาณาจักรของจีนมาตั้งแต่ปี 221 B.C. ในรัชสมัยของจักรพรรดิหวังตี้ (H.wangti) โดแกแพร่การใช้ศักราชมาสู่ประเทศเพื่อนบ้าน โดแกเขมร ซึ่งขยาย-

อาณาจักรออกไปไกลถึงอวามะตะบัน (Martaban) ในตอนต้น ๆ คริสศตวรรษ ก่อนหน้า
ที่จะถูกชาวสยามปราบปรามลง (ค.ศ. 1351 - ค.ศ. 1374) ร่องรอยของอิทธิพลและอารยธรรม
เหล่านี้ยังหาได้จากจิตรกรรม ปฏิมากรม และสถาปัตยกรรมของพม่า แม่แก่ เถาเซียโกะ
(Taw Sien Ko) เชื่ออย่างแน่อนว่าพม่ารับศักราชมาจากจีน ได้เสนอบทความเรื่อง
"The Early use of the Buddhist Era in Burma" ในวารสารสยามสมาคม
(Vol. 1., Part I) ไข่ว่าศักราชของจีนอย่างสมบูรณ์ และใช้โบราณวัตถุเป็นหลักฐาน
สรุปแนวความคิดของพวกเขาแรกเชื่อว่า จุดศักราช หรือ Burmese Era เป็นศักราช
ซึ่งพม่ารับเอาของจีนมาใช้ โดยอาศัยหลักฐานประเภทสถาปัตยกรรม จิตรกรรม อารยธรรม
เป็นหลักในการพิจารณา

แนวความคิดที่ 2 เชื่อว่าจุดศักราชนั้นเป็นศักราชซึ่งกษัตริย์พม่าทรงตั้งขึ้นใช้ในแผ่นดิน
พม่า แล้วจึงแพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ชาวพม่าชื่อเมยออง (May Oung) ได้เขียน
บทความชื่อ "ศักราชและการคำนวณ" (Era and Reckoning) ในวารสารการวิจัยของสมาคม
พม่า ฉบับที่ 10 วิจารณ์ศักราชซึ่งใช้ในพม่าและยืนยันไว้ดังนี้

"แต่เป็นข้อพิสดารอย่างแจ่มชัดว่า ศักราชนี้ (จุดศักราช)

มิได้มีมาจากอินเดียหรือประเทศอื่นใด ถึงจะมีอิทธิพลของ

อินเดีย แต่การนับศักราชนั้นชาวพม่าเป็นผู้ตั้งเองอย่างแน่อน..."¹

แม่แก่สมเด็จกรมพระยาดำรง ราชานุภาพทรงประทานความเห็นไว้ว่า

"จุดศักราชเป็นของพระเจ้าแผ่นดินพม่าพระองค์ 1 บัญญัติ

ขึ้นเองในตำราโหราศาสตร์..."²

¹ Oung, May, op. cit., p. 200.

² คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา เรื่องเดิม หน้า 7.

เมื่อสอบคนในพงศาวดารพม่าของกรมพระบรมราชโอรสประพันธ์พงศาวดาร จึงพบพระนามของ
กษัตริย์พม่าที่ทรงตั้งจูลศักราช ซึ่งในพงศาวดารพม่ากล่าวไว้ดังนี้

"...จนกระทั่งรัชกาลพระราชาทรงนามว่า พระเสนคะราชา
ได้ทรงตั้งศักราชพม่า (คือที่ไทยเรียกจูลศักราช) ในปีพุทธ-
ศักราชที่ 1182 พระเสนคะราชาเป็นพระสงฆ์อยู่ก่อน ภายหลัง
ลาผนวชออกเป็นฆราวาสได้ทรงราชย์ และอภิเษกด้วยพระมเหสี
หมายของพระเจ้าทวัญญู กษัตริย์องค์หลวงลับไผ่นั้น
ศักราชที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นนั้น เริ่ม ณ วัน เดือน ศกสงกรานต์
ในเดือนเมษายน"¹

ยังพบต่อไปอีกว่า "เสนคะราชา หรือไป ปาจอระหนัน ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 1153 -
1183 กบฏตองจูลศักราช"²

ในหนังสือ 'A History of South East Asia' ของ D.C.E. Hall บทที่ 6
เรื่องพม่าและอาระกัน (Burma and Arakan) หน้า 133 - 134 ได้กล่าวถึงการพบ
ศิลาจารึกสมัยพุทธศตวรรษที่ 13 หรือต่ำกว่านั้น ที่ตำบล ซะเวโบ เมืองฮาลิน (Halin) กับ
แปร์ (Prome) ศาสตราจารย์ออกโตแบลคเคน อาจารย์ที่โกศศพ ได้ความว่า ได้พบคำ
จารึกถึงกษัตริย์ราชวงศ์จักรม 3 พระองค์ อยู่ที่เมืองแปร์ในระหว่างคริสต์ศักราช 688 - 718
(พ.ศ. 1231 - 1261) สันนิษฐานว่าศักราชที่ปรากฏใช้ในศิลาจารึกนี้ เริ่มใช้เมื่อคริสต์ศักราช
638 (พ.ศ. 1181) เป็นศักราชพม่า (จูลศักราช) อาจเป็นศักราชที่ชาวพยู (Pyu) ตั้งขึ้น
ในราชวงศ์จักรมในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7 - พุทธศตวรรษที่ 14 ชนชาติพยู (Pyu) ตั้ง
ถิ่นฐานอยู่ในแคว้นพุกาม (Pagan) หรือศรีเกษตร (Sriksheetra) พระเจ้าเสนคะราชา

¹ ราชโอรสประพันธ์พงศาวดาร, กรมพระ, พงศาวดารพม่า เล่ม 1 โรงพิมพ์องค์การค้ำ
ชูชาติ, 2505, หน้า 15.

² ราชโอรสประพันธ์พงศาวดาร, กรมพระ, เรื่องเดียวกัน เล่ม 7 เลขที่ 7 หมายเหตุจร ง.

หรือบุฟโสรัน เป็นกษัตริย์พยู ทรงตั้งศักราชพม่า (Burmese Era) หรือจุลศักราช¹

หลักฐานประเภทตำนานของอาณาจักรลานนาไทย หรือภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้กล่าวถึงจุลศักราชไว้ในทำนองเดียวกัน อาทิเช่น

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เรียกจุลศักราชว่า อนุรุธศักราช กล่าวคือ พระยาลาวจง หรือ ลวจิงกราช เสด็จราชสมบัติเป็นอันรวมเป็นสุขแก่ประชาราษฎร์ มีอายุได้ 120 ปี ก็จุติไปสู่ปรโลกในปีเบ็กเส็ด อนุรุธศักราชได้ 120 ศาสนาได้ 1302 คั²

ข้อความในหนังสือตำนานของอาณาจักรลานนาไทยได้กล่าวถึงพระเจ้าอนุรุธ กษัตริย์เมืองพุกามทรงตั้งจุลศักราช ทองกันเชนน แต่หลักฐานทางพงาวาพระเจ้าแสนกระราชา หรือ บุฟโสรัน กษัตริย์เมืองพุกามทรงตั้งจุลศักราช

จากหลักฐานของไทยและพม่าดังกล่าวแล้ว อาจจะแยกพิจารณาได้ 2 ประเด็น

ประเด็นแรก ถ้ามองพุกามตามตำนานของลานนาไทยกับพุกาม (Pagan) ของพม่า เป็นเมืองเดียวกันแล้ว จุลศักราชได้เกิดขึ้นที่เมืองพุกามประเทศพม่าแน่นอน

ประเด็นสุดท้าย พระนามของกษัตริย์ซึ่งทรงตั้งจุลศักราชนั้น ทางตำนานลานนาไทยนั้น ทรงพระนามว่า พระเจ้าอนุรุธ แต่ทางพม่าทรงพระนามว่า แสนกระราชา หรือบุฟโสรัน เมื่อพระนามของกษัตริย์ไม่ตรงกันเชนน การพิจารณาจึงยากแก่การตัดสินใจ แม้แต่กษัตริศักราชในเวลาต่อมาหลายท่าน อาทิเช่น พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ เป็นต้น ได้กล่าวอ้างสรรหาบุฟโสรัน เมื่อสืบจากสมณเพศ ไคซิงสมบัติเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 19 ในราชวงศ์สมุทททธีในประเทศพุกาม บัญญัติจุลศักราชขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1182³

¹If, as is thought, it is the 'Burmese Era', which begins in A.D. 138, this may have originated as a Pyu era under this dynasty
อานรายละเอียดในหนังสือ Hall, D.G.E. A History of South East Asia Edit II St Martin's Press, New York 1966, pp.133 - 137.

²ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2514, หน้า 5.

³นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. เรื่องเดิม, หน้า 413.

ถ้าเช่นนั้นพระเจ้านุรอุททกถาวรก็จะเป็นคนในสมเืองต่าง ๆ ของล้านนาไทย ก็ใคร
เป็นพระนามของพระเจ้าแสนกระราชาหรือบุฟโสรัตน์ ที่ทางฝ่ายล้านนาไทยใช้เรียกกษัตริย์พม่า
หรืออย่างไร

ถ้าจะพิจารณาพระนามของพระเจ้านุรอุททกถาวร หมายถึง พระอนุรอุทเป็นใหญ่
ทางธรรม เช่น พระเจ้าแสนกระราชา หรือบุฟโสรัตน์ คำแห่งสังฆราชเป็นใหญ่ฝ่ายสงฆ์
ก่อนจะขึ้นเป็นกษัตริย์พม่า พระเจ้านุรอุทกับพระเจ้าแสนกระราชาเป็นใหญ่ทางธรรมเหมือนกัน
อาจจะเป็นไปได้หรือไม่ว่า เป็นกษัตริย์พระองค์เดียวกัน แต่ทางพม่าเรียกพระนามอย่างหนึ่ง
ทางไทยเรียกพระนามไปอีกอย่างหนึ่ง แต่จะเป็นเหตุผลที่เชื่อถือได้น้อยมาก และประเด็นนี้
กลายเป็นปัญหาถกเถียงกันต่อมา เรื่องชาติโคเป็นผู้ตั้งจุดศักราช เนื่องจากการสอบคนต่อมา
ปรากฏว่า พระอนุรอุทราชองค์ โคเป็นกษัตริย์ครองเมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมระหว่าง
พ.ศ. 1182 - 1221 เป็นแนวความคิดของฝ่ายโบราณคดี แต่นักวิชาการฝ่ายประวัติศาสตร์
ส่วนใหญ่ยอมรับว่า กษัตริย์พม่าชื่อ แสนกระราชา หรือบุฟโสรัตน์ ทรงตั้งจุดศักราชขึ้น ส่วน
ประเทศไทยนั้น รับจุดศักราชจากพม่ามาใช้อีกทอดหนึ่ง

สรุปแนวความคิดที่ 2 นี้ ยึดหลักฐานทางพม่าและทางล้านนาไทย พอจะกล่าวได้ว่า
จุดศักราชเกิดขึ้นที่เมืองพุกาม ประเทศพม่า แม้จะสืบสืบเรื่องพระนามของกษัตริย์พม่าตั้ง
จุดศักราช แต่มีส่วนมากยอมรับว่ากษัตริย์พม่าทรงพระนามว่า แสนกระราชา หรือบุฟโสรัตน์
ทรงตั้งจุดศักราชขึ้น เมื่อพุทธศักราช 1182 เท่ากับจุดศักราชที่ 1 หรือคริสตศักราช 638

แนวความคิดที่ 3 นี้เป็นแนวความคิดใหม่ล่าสุด เสนอโดยศาสตราจารย์ ชจร
สุขพานิช ในบทความชื่อว่า บทความ The ship of Suliaman พอสรุปได้ใจความ
ดังนี้

มานิต วัลลิโภคม. เรื่องเดิม, หน้า 6. อานรายละเอียดคดีในวารสารศิลปกร
ปีที่ 16 เล่ม 2 กรกฎาคม 2515 "เรื่องทวารวดีอยู่ที่ไหน"

เมืองทักกิลิตตามพงศาวดารเหนือระบุไว้^๑ เป็นราชธานีของอาณาจักรพูน อยู่ทาง
 ปากแม่น้ำโขง ในจารึกเรียกเมืองหลวงของอาณาจักรนี้ว่า อโยธยา^๒ ในปี ค.ศ. 638 เท่ากับ
 จ.ศ. 1 กรุงวยาชปุระเสียดิษยาตักกิลิต (Chenla) พวกเจ้านายราชวงศ์เดิมจึง
 ย้ายไปประทับที่ราชธานีใหม่ คือกรุงละโว้ ที่ราชธานีใหม่นี้เอง ได้ส่งคณะทูตไปประเทศจีน
 ในนามของอาณาจักรทวารวดี ค.ศ. 638 หรือ จ.ศ. 1 จึงเป็นการประกาศราชอาณาจักร
 ทวารวดีขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยา * รายละเอียดอยู่ในหนังสือวารสารมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร ปีที่ 1 เล่ม 3 พ.ศ. 2519

จากแนวความคิดของศาสตราจารย์จร สุธพานิช นี้ มีประเด็นน่าสนใจอยู่หลายประการ
 อาทิเช่น

ประการแรก การเรียกชื่อศักราชซึ่งเกี่ยวพันกันระหว่างมหาศักราช (ศักราชใหญ่)
 กับจุลศักราช (ศักราชเล็ก) อาจจะทำให้อาตมเกิดของศักราชทั้งสอง กล่าวคือ มหาศักราช
 ตั้งโดยพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กษัตริย์แห่งเมืองทักกิลิตา แคว้นคันธารราช ประเทศปากีสถาน
 ในปัจจุบัน ตั้งโดยพระเจ้ามาแล้ว ตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช 622 เท่ากับคริสต์ศักราช 79 หรือ
 มหาศักราช 1 ส่วนจุลศักราชตามพงศาวดารเหนือ กษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าสักคำ-
 มหาราช กรุงทักกิลิตา ตั้งศักราชใหม่ (จุลศักราช)

จะเห็นว่าทั้งมหาศักราชและจุลศักราชอาจว่าพระมหากษัตริย์ของกรุงทักกิลิตาทรงตั้งขึ้น
 แต่เมืองทักกิลิตาที่เกิดจุลศักราช ศาสตราจารย์จร สุธพานิช เสนอการสอบคนว่าอยู่ที่ปาก
 แม่น้ำโขง (กรุงกัมพูชาในปัจจุบัน) ไม่ใช่เมืองทักกิลิตาที่อยู่ในประเทศปากีสถาน เมืองทักกิลิตา
 ถูกพวกเจนละทำลายในปีคริสต์ศักราช 638 หรือพุทธศักราช 1182 พวกเจ้าเมืองทักกิลิตา
 ย้ายราชธานีมาอยู่ละโว้ และส่งคณะทูตไปประเทศจีน ในปีคริสต์ศักราช 638 เป็นการประกาศ
 นามราชธานีใหม่ ชื่อ ทวารวดี ในปีคริสต์ศักราช 638 หรือพุทธศักราช 1182 (เท่ากับ
 มหาศักราช 560)

ฉะนั้นจะเป็นไปได้อย่างไร การที่คนไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยกำหนดชื่อมหาศักราช
 และจุลศักราชนั้น อาศัยเหตุผล 2 ประการ คือ

1. สถานที่ตั้งศักราชทั้งสอง ก็คือกรุงทักกิลิตา

* แนวความคิดเห็นนี้ นักโบราณคดีส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับ.

2. เมื่อเข้าใจว่าจักรวรรดิทั้งสองตั้งที่ตักกศิลา จึงกำหนดเอาเวลาเกิดจักรวรรดิซึ่งเกิดก่อนเรียกว่ามหาจักรวรรดิ ส่วนจักรวรรดิเกิดภายหลังเรียกว่าจุลจักรวรรดิ (มหาจักรวรรดิเกิดก่อนจุลจักรวรรดิ 50 ปี) หรือคนในสมัยนั้นเฝ้าพบกันว่า กรุงตักกศิลาที่ตั้งมหาจักรวรรดิกับจุลจักรวรรดินั้นเป็นคนละเมืองอยู่คนละแห่ง เช่นเดียวกับขอเสนอของศาสตราจารย์จอร์ สุซุพานิช จึงได้อธิบายเอาจักรวรรดิตั้งขึ้นในเมืองตักกศิลาเดิม ซึ่งมีชื่อเสียงในฐานะเมืองสำคัญและยิ่งใหญ่ในทางวิชาการ ครองอิทธิพลสมัยของชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียเป็นมหาจักรวรรดิ ส่วนจักรวรรดิตั้งในเมืองตักกศิลาปากแม่น้ำโขง (ประเทศกัมพูชา) ซึ่งเป็นเมืองเล็กตั้งภายหลังเมืองตักกศิลาแรกให้ชื่อว่า จุลจักรวรรดิ เป็นต้น

ประการที่ 2 พบเงื่อนไขตามแนวความคิดของนักโบราณคดีที่สอดคล้องกับพระนามของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในตำนานของลานนาไทย ว่าพระเจ้าอนุรุทธธรรมจักรพรรดิทรงตั้งจุลจักรวรรดิขึ้น เมื่อสอบค้นต่อมาปรากฏว่าพระเจ้าอนุรุทธเป็นกษัตริย์ของอาณาจักรทวารวดี ครองราชย์ระหว่างพุทธศักราช 1182 - 1221 แต่ขัดแย้งกันในเรื่องสถานที่ของอาณาจักรทวารวดี ศาสตราจารย์จอร์ สุซุพานิช เสนอว่า อาณาจักรทวารวดีคือกรุงละโว้ ส่วนพวกโบราณคดีเสนอว่า อาณาจักรทวารวดีคือนครไชยศรี จังหวัดนครปฐม จึงต้องสอบค้นต่อไป

ประการที่ 3 แนวความคิดของฟอร์เบส (Forbes) และ การ์นีเยอร์ (Garnier) กล่าวถึงจุลจักรวรรดิ พบว่ามีมาจากประเทศจีนโดยที่รับชวงมาจากเขมรอีกทอดหนึ่ง เพราะฉะนั้นการที่ศาสตราจารย์จอร์ สุซุพานิช เสนอว่า เมืองตักกศิลาของพระเจ้าสีกคำอูยกปากแม่น้ำโขงก่อนถูกพวกเจนละเข้ายึด (เมืองเวียงจันทน์) และขับไล่พวกพระเจ้าสีกคำอูยกตั้งเมืองใหม่ที่เมืองละโว้ อาณาจักรทวารวดีในคริสต์ศักราช 638 และเป็นจุดตั้งจุลจักรวรรดิใช้ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จะเป็นไปได้อย่างไรว่า กษัตริย์เขมรแห่งอาณาจักรทวารวดี เป็นผู้ตั้งจุลจักรวรรดิ แล้วจึงอพยพแพร่หลายไปสู่ดินแดนพม่า และพม่ารับเอาจุลจักรวรรดิไปใช้ ตรงตามแนวความคิดของฟอร์เบส (Forbes) และ การ์นีเยอร์ ดังกล่าวแล้วข้างต้น แต่หาเขมรในอาณาจักรทวารวดีรับเอาจุลจักรวรรดิมาจากจีนหรือไม่ว่าไร ศาสตราจารย์จอร์ สุซุพานิช มิได้กล่าวถึง

แนวความคิดเรื่องแหล่งที่มาและที่ตั้งจุลจักรวรรดิตามที่โลกกล่าวข้างต้นนี้ เพื่อแสดงให้เห็น

ผู้สนใจศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของจตุลศักราช ได้พิจารณาว่าแนวความคิดใดมีเหตุผลน่าเชื่อถือ ใดมากน้อยเพียงไร แม้นส่วนใหญ่จะยอมรับตามแนวความคิดที่ว่า จตุลศักราชตั้งขึ้นโดยกษัตริย์พม่า ทรงพระนามว่า เสนาะราชา หรือบุโสรหัน* ภายหลังกุศักราช 1181 หรือ 1182 หรือคริสต์ศักราช 638 หรือมหาศักราช 560 หรือ 561 เทียบจตุลศักราช 1 ตั้งขึ้นที่เมืองพุกาม แล้วจึงแพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทย นิยมใช้มากในอาณาจักรล้านนาไทย (ภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน) และสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศตั้งรัตนโกสินทรศกแทนจตุลศักราช เมื่อวันที่พฤหัสบดี แรม 12 ค่ำ เดือน 4 ปีจตุลศักราช 1250 หรือตรงกับพุทธศักราช 2431 เป็นต้น

2.4 รัตนโกสินทรศก

รัตนโกสินทรศก เป็นศกหรือศักราชอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมีปรากฏในหลักฐานของประเทศไทย แม้จะมีปรากฏใช้ไม่แพร่หลายมากนัก แต่เป็นศักราชชนิดเดียวที่มีหลักฐานปรากฏเด่นชัด ใ้ให้นักศึกษา หรือผู้สนใจเรื่องราวในอดีตสมัยต่อ ๆ มาหาเหตุผลของการตั้งและนามผู้ตั้งพร้อมวัน เวลา ที่ตั้งศักราชรัตนโกสินทรศกได้

ความหมายของรัตนโกสินทรศก

เนื่องจากรัตนโกสินทรศกเป็นศักราชที่เริ่มตั้งขึ้นมาภายหลังศักราชอื่นใดทั้งหมดที่มีอยู่ในหลักฐานของไทย รัตนโกสินทรศกตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 88 ปี* เสนาะมานูเอง ฉะนั้นการให้ความหมายของคำ "รัตนโกสินทรศก" จึงพอจะอธิบายความหมายได้อย่างแท้จริง ดังนี้

รัตนโกสินทร หมายถึงชื่อของกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร ราชธานี เป็นราชธานีหรือเมืองหลวงของราชวงศ์จักรี อยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงสร้างและสถาปนาขึ้นเป็นเมืองหลวง

* ศาสตราจารย์ลูซ เสนอไว้ใน Old Burma-Early Pagan ว่า กษัตริย์พยู (Pyu) ราชวงศ์จักรมแห่งศรีเกษตร ซึ่งเป็นชนชาติดั้งเดิมอาศัยอยู่ในดินแดนของประเทศพม่าในปัจจุบัน มาก่อนพวกชนชาติพม่าจะเขามาอยู่ เป็นยุคจตุลศักราช เพราะปรากฏว่าพบจตุลศักราชมีปรากฏใช้ในจารึกพยู ตั้งแต่จตุลศักราช 35 ถึง 80 กุจะมีน้ำหนักน่าเชื่อถือกว่าแนวความคิดเห็นอื่นที่ใดเสนอมาแล้ว.

** รัตนโกสินทรศก เริ่มประกาศใช้ จ.ศ. 1250 ตรงกับ ร.ศ. 108 หรือ พ.ศ. 2432 กาลล่วงเลยมาปัจจุบัน พ.ศ. 2520 คิดเวลาตั้งแต่เริ่มตั้งจนกระทั่งปัจจุบัน ประมาณ 88 ปีเศษ.

เมื่อประมาณพุทธศักราช 2325

ศกหมายถึงปี

เมื่อนำรัตนโกสินทร์ สมาสกับศก เป็นรัตนโกสินทรศก (รัต - ตะ - นะ - โก - สิน - ทร - ศก) แต่ออกเสียงเรียกรัตนโกสินทรศก (รัต - ตะ - นะ - โก - สิน - ศก) จึงได้ไม่ทันพาด () ที่ (ทร) เสีย หมายถึงปีของ (แพง) กรุงรัตนโกสินทร์ หรือปีก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์

การให้ความหมายรัตนโกสินทรศกว่า ปีของ (แพง) กรุงรัตนโกสินทร์นั้น พิจารณาจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5 หน้า 455 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ประกาศวันอย่างใหม่ในข้อ 1 และ 3 ดังนี้

"...ข้อ 1. ให้ตั้งวิเศษ ปี เดือน ตามสุริยคติกาล

ตั้งกล่าวต่อไปนี้ เป็นปีปรกติ 365 ปีอธิกสุรทิน 366 วัน

ให้ใช้ศักราชตามั้งแต่ตั้งกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร

มหิศรอายุทรยาบรมราชธานีนั้น เรียกว่ารัตนโกสินทรศก... หรือ

...ข้อ 3. ให้มีวิเศษในราชการแลการสำราญซึ่งปวง

ตั้งแต่วัน 2 เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู ยังเป็นสัมฤทธิ์ศก

จุลศักราช 1250 นั้น เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 ต่อไป..."¹

ในพระราชบัญญัติข้อ 1 แสดงให้เห็นชัดเจนว่า รัตนโกสินทรศก เริ่มนับตั้งแต่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ หรือถึงแม้ว่ารัตนโกสินทรศกจะตั้งขึ้นในปีจุลศักราช 1250 ตรงกับรัตนโกสินทรศก 108 (นับปีอย่าง) ถ้านับรัตนโกสินทรศกปีเต็มจะเป็นรัตนโกสินทรศก 107 แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงนับปีประกาศใช้รัตนโกสินทรศกเป็นปีเริ่มต้นรัตนโกสินทรศกที่ 1 แต่นับย้อนจากปีที่ตั้งไปอีก 107 ปี ตรงกับจุลศักราช 1144 หรือตรงกับพุทธศักราช 2325 ซึ่งเป็นปีตั้งกรุงรัตนโกสินทร์หรือตรงกับรัตนโกสินทรศก 1 (ร.ศ. 1)

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, หน้า 455.

กายนุสรณ์เองจึงให้ความหมายของรัตนโกสินทร์ดีกว่าปี่ของ (แห้ว) กรุงรัตนโกสินทร์ หรือปี่ก้องกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น

แหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของรัตนโกสินทร์ก็

ไต่ถามมาแล้วว่ารัตนโกสินทร์ก็ เป็นศักราชซึ่งเกิดภายหลังศักราชอื่น ๆ ทั้งหมด เท่าที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานฝ่ายไทย คือเกิดเมื่อประมาณ 88 ปีที่ผ่านมาเอง จึงพอสอบสวนหาหลักฐานอันแสดงถึงแหล่งกำเนิดของรัตนโกสินทร์ที่ใดแน่นอน ทั้งแหล่งที่เกิดและตั้ง

จากหลักฐานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5 ตอนที่ 52 หน้า 451 - 456 เรื่อง ประกาศให้วันอย่างใหม่ เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงตั้งรัตนโกสินทร์ศกขึ้นใช้ในสมัยของพระองค์อย่างแน่นอน ดังนี้

"...พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์...

พระจุลจอมเกล้าเจ้าสยาม...ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา

เป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไปว่า

ข้อ 1 ให้ตั้งวันนับปีเป็นต้นตามสุริยคติกาลถึง-
กล่าวว่าเป็นปีปรกติ 365 วัน ปีอธิกสุรทิน
366 วัน ให้ใช้ศักราชตามปีตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์
นครอมรัตนโกสินทร์ มหินทรา อุตสาหบรมราช-
ธานีนั้น เรียกว่า รัตนโกสินทร์ศก ใช้เลขปีในรัช-
กาลทับหลังศกด้วย..."¹

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 25 หน้า 264 ประกาศวันนับวันเดือนปีเป็นพระบรมราช-
โองการในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมารเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 6 แห่ง
ราชวงศ์จักรี กล่าวถึงวันนับวันเดือนปีในราชการ ซึ่งได้มีประกาศไว้แต่ในรัชกาลก่อน
เรียกว่าประกาศให้วันอย่างใหม่ ลงวันพฤหัสบดี เดือน 4 แรม 12 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน,

จุลศักราช 1250 ^๕ ๑

"รัชกาลก่อน" ในที่นี้หมายความว่าถึงรัชกาลก่อนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 จะต้องเป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 อย่างแน่นอน เพราะวันเวลาที่อ้างไว้ว่ารัชกาลก่อนประกาศใช้วันอย่างใหม่ ลงวันพฤหัสบดี (วัน 5) เดือน 4 แรม 12 ค่ำ ปีมะโรงศักราช จุลศักราช 1250 นั้น ตรงตามการประกาศใช้วันอย่างใหม่ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 5 หน้า 456 ทั้งที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นวันเดือนปีตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ขึ้นครองราชย์ประมาณปีพุทธศักราช 2411 หรือจุลศักราช 1130 หรือรัตนโกสินทร์ศก 87 ถึงพุทธศักราช 2431 หรือจุลศักราช 1250 หรือรัตนโกสินทร์ศก 108 นับเป็นปีที่ 20 อย่างเข้าปีที่ 21 ในรัชกาลที่ 5)

รัตนโกสินทร์ศกเป็นศักราชซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงประกาศใช้ในวันพฤหัสบดี (วัน 5) แรม 12 ค่ำ เดือน 4 ปีมะโรง ศักราช จุลศักราช 1250 ให้นับวัน 2 เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีชวด จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 108 (พุทธศักราช 2432) โดยเริ่มนับปีที่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีของประเทศไทย ให้เป็นปีรัตนโกสินทร์ศก 1 (จุลศักราช 1144 หรือพุทธศักราช 2325) นับเป็นศักราชที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และมหากษัตริย์ไทยทรงตั้งขึ้นใช้ด้วยเหตุอันควร 3 ประการ

(1) ให้ถูกต้องใกล้เคียงกับอุกกาฬ (2) ให้มีประมาณอันเสมอไม่มากไม่น้อยกว่ากันนัก
(3) ให้คนทั้งปวงรู้ใจกายทั่วไปดีกา (ศักราช) อย่างอื่น พระยาประกาศกิจกรจักร (แซม บุนนาค) ได้กล่าวถึงรัตนโกสินทร์ศก เป็นศักราชอันพระราชาบัญญัติขึ้น จึงจัดรัตนโกสินทร์ศก เป็นศักราชประเภทศักราชราชา ³

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, หน้า 264, 2 มีนาคม ร.ศ. 131.

² ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, หน้า 451.

³ ประกาศกิจกรจักร, (แซม บุนนาค) พระยา, เรื่องเดิม, หน้า 114.

2.5 คริสตศักราช

คริสตศักราช เป็นศักราชที่สำคัญศักราชหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยมากขึ้น
จึงนำมากล่าวไว้โดยสังเขปดังต่อไปนี้

แหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของคริสตศักราช

คริสตศักราช เป็นศักราชสากลที่ประเทศต่าง ๆ ในโลกนิยมใช้ในการศึกษาค้นคว้ากัน
อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน แหล่งกำเนิดของคริสตศักราช คือ ประเทศอิตาลี กิ่งขึ้นโดยพระรูปหนึ่ง
เป็นชาวสก็ทกะ (Scythian) ชื่อ ดิโอนิเซียส เอซซิกูอัส (Dionysius Exiguus) มี
ถิ่นกำเนิดอยู่ในประเทศอิตาลี (มีชีวิตอยู่ในราวปี ค.ศ. 500 ถึงภายหลังปี ค.ศ. 525)
กล่าวคือ ในปีคริสตศักราช 525 ดิโอนิเซียส เอซซิกูอัส ได้รับคำขอร้องจากสันตปาปา เซนต์จอห์น
ที่ 1 (Pope St. John I) ให้สร้างปฏิทิน โดยคำนวณแบบเมืองอาเล็กซานเดรีย เปลี่ยน
แปลงแก้ไขโดยเอาปฏิทินครบรอบของวิคตอเรียชเป็นพื้นฐาน กำหนดเอาวันประสูติ ของพระเยซู
คริสต์ เป็นวันเริ่มนับคริสตศักราช ดิโอนิเซียส จำนวนวันประสูติของพระเยซูคริสต์ ตกอยู่ใน
ราว 753 เ.ย.ซี. (ภาษาลาติน AB URBE CONDITA แปลว่า "นับตั้งแต่วางสร้างกรุง"
คือกรุงโรม หรือแปลอีกอย่างหนึ่งว่า ANNO URBIS CONDITA คือปีสร้างกรุง) แต่ตาม
พระวรสาร (Gospels) อาจว่าพระเยซูคริสต์ประสูติในแผ่นดินพระเจ้าเฮโรด
มหาราช (แห่งเมืองอิสราเอล) อย่างช้าประมาณปี 750 เ.ย.ซี.

การนับคริสตศักราชของดิโอนิเซียส เอซซิกูอัส จึงเป็นที่สงสัย อาทิเช่น ในศตวรรษ
ที่ 8 ผู้สงสัยคือ เซนต์เบด แห่งอังกฤษ (Saint Bede) และปลายศตวรรษที่ 9 ผู้สงสัย
ได้แก่ พระชาวเยอรมัน ชื่อ เรย์โน แห่งเมืองปริม (Regino of Prum) เป็นต้น
แต่เกณฑ์การนับคริสตศักราชของดิโอนิเซียส เอซซิกูอัส ยังคงใช้สืบมาจนกระทั่ง
ปัจจุบันนี้ คือถือว่าวันประสูติของพระเยซูคริสต์ ตกอยู่ภายในปี 4 B.C. (Before Christ)
ซึ่งไม่มีสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าเฮโรด มหาราช หรืออาจก่อนหน้านั้นไม่นานนัก

จากการศึกษาค้นคว้าคริสตศักราชใน Encyclopedia Britannica

พบว่า ดิโอนิเซียส เอซซิกูอัส คิดและตั้งศักราชขึ้นตั้งแต่ปีคริสตศักราช 525 จึงนิยม

ใช้กันอย่างแพร่หลาย ในการกำหนดวันอีสเตอร์ของแต่ละปี เป็นสำคัญ ปัจจุบันนี้ยกถือคริสต์-
ศักราช เป็นศักราชสากล กล่าวคือ คริสต์ศักราชเป็นศักราชที่ทุกประเทศยอมรับและรู้จักมากกว่า
ศักราชอื่น ๆ

เกณฑ์การนับคริสต์ศักราช

คริสต์ศักราช ใช้เกณฑ์การนับแบบสุริยคติ ตามคำอธิบายเกี่ยวกับคริสต์ศักราชใน
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29 หน้า 265 ดังนี้

"...วิธีนับวันเดือนปีในประเทศรุ่งเรืองแล้วทั้งหลายนั้น ที่จำเป็นสำคัญ
ใช้ทั่วไป นับว่ามีอยู่สองอย่าง ๆ หนึ่งในเรียกว่า ปฏิทินยูเลียน ถ้าปฏิทิน
อย่างเก่าเรียกว่าปฏิทินอย่างนี้ มีกำหนดวันแลเดือนอย่างผิดพลาด
ให้ไข้อยู่ แต่ตั้งต้นปีในเดือนมกราคม ใช้ปีคริสต์ศักราช และมีอธิกสุรทิน
ทุกสี่ปี เมื่อเวลาเอาเลข 4 หาร คริสต์ศักราชใดขาดตัวไม่มีเศษ
ปฏิทินอย่างนี้ประมาณปีหนึ่ง 365 วันกับ 6 ชั่วโมง..."

จากคำอธิบายดังกล่าวนี้ ใจความว่า แต่เดิมคริสต์ศักราช ใช้เกณฑ์การนับตาม
ปฏิทินยูเลียน คือในปีหนึ่งมี 365 วันกับ 6 ชั่วโมง ในทุก ๆ 4 ปี จะมีอธิกสุรทิน 1 ครั้ง
กล่าวคือ เมื่อเอา 4 หาร ปีคริสต์ศักราชนั้นลงตัวพอดี ปีนั้นจะเป็นปีอธิกสุรทิน เช่น
ปีคริสต์ศักราช 1580 เมื่อเอา 4 หาร ($\frac{1580}{4} = 395$) ใตลงตัวพอดี ปีคริสต์-
ศักราช 1580 เป็นปีอธิกสุรทิน แต่ถาเป็นปีคริสต์ศักราช 1581, 1582 และ 1583 เมื่อ
เอา 4 หาร เหลือเศษ แสดงว่าปีคริสต์ศักราชเหล่านั้นเป็นปีปกติสุรทิน

ในปีคริสต์ศักราชหนึ่ง ๆ มี 365 วัน แบ่งเป็น 12 เดือน เริ่มต้นตั้งแต่

1. เดือนมกราคม (January) มี 31 วัน
ปีปกติสุรทิน มี 28 วัน
2. เดือนกุมภาพันธ์ (February) }
ปีอธิกสุรทิน มี 29 วัน

3.	เดือนมีนาคม	(March)	มี	31	วัน
4.	เดือนเมษายน	(April)	มี	30	วัน
5.	เดือนพฤษภาคม	(May)	มี	31	วัน
6.	เดือนมิถุนายน	(June)	มี	30	วัน
7.	เดือนกรกฎาคม	(July)	มี	31	วัน
8.	เดือนสิงหาคม	(August)	มี	31	วัน
9.	เดือนกันยายน	(September)	มี	30	วัน
10.	เดือนตุลาคม	(October)	มี	31	วัน
11.	เดือนพฤศจิกายน	(November)	มี	30	วัน
12.	เดือนธันวาคม	(December)	มี	31	วัน

ในปีหนึ่งมีเดือนที่มี 31 วัน อยู่ 7 เดือน ได้แก่เดือนมกราคม มีนาคม พฤษภาคม กรกฎาคม สิงหาคม ตุลาคม และธันวาคม รวม 31×7 เท่ากับ 217 วัน และเดือนที่มี 30 วัน อยู่ 4 เดือน ได้แก่เดือน เมษายน มิถุนายน กันยายน และพฤศจิกายน รวม 30×4 เท่ากับ 120 วัน ส่วนเดือนกุมภาพันธ์ ในปีปกติสุรทิน 28 วัน รวม $217 + 120 + 28$ เท่ากับ 365 วัน ถ้าปีอธิกสุรทิน เดือนกุมภาพันธ์มี 29 วัน รวมวันในปีคริสต์ศักราชนั้น มี $217 + 120 + 29$ เท่ากับ 366 วัน เป็นต้น

"...ปฏิทินอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า เกรกอเรียนปฏิทิน ปฏิทินอย่างใหม่

ซึ่งได้ใช้ในยุโรปที่เมืองโรมเป็นครั้งแรก ตั้งแต่ปีคริสต์ศักราช 1582

ถ้าเมื่อพุทธศักราช 2125 มาจนถึงทุกวันนี้ ปฏิทินอย่างใหม่นี้ ได้มี

ในประกาศซึ่งกล่าวมาข้างต้นนี้ให้ใช้อยู่แล้ว แต่เกือบเหมือนกันกับ

ปฏิทินอย่างเก่าทุกอย่าง แปรต่างกันแต่เพียงเมื่อคริสต์ศักราชครบรอบหนึ่ง

ศักราชสองร้อย ถ้าสามร้อยปี ซึ่งเลข 4 ทหารขาดตัวแล้วนั้น ห้ามไม่ให้

มีอธิกสุรทิน คือครบสี่ร้อยปีเมื่อใดจึงให้มีเมื่อนั้นอีก การที่ต้อง

มีปฏิทินอย่างใหม่แก่อายุเก่าขึ้นเช่นนี้ ก็เพราะเหตุที่จำนวนเวลาปีปฏิทิน

อย่างเก่ายาวกว่ากำหนด จำนวนเวลาสามัญ สงกรานต์ อยู่ประมาณปีละ 11 นาที

เมื่อการเปลี่ยนแปลงนี้ 131 ปีเศษ ก็จะเคลื่อนจากกำหนดฤดูกาล
ไปวันหนึ่ง จึงตองคิดเลิกอธิษฐานเสียให้พร้อมกัน แม้ว่าปฏิทิน
อย่างใหม่ ซึ่งมีจำนวนเวลาปีละ 365 วัน 5 ชั่วโมง 49 นาที
12 วินาที นี้ ยังเกินกว่าเวลาสามัญสงกรานต์อยู่ประมาณปีละ 23 วินาที
แถมเวลาเมื่อกาลล่วงไป 3320 ปีเศษ จึงจะผิดกันถึงวันหนึ่งได้..."¹

2.6 อัญชนะศักราช

อัญชนะศักราช เป็นศักราชอีกชนิดหนึ่งที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยแม้ปัจจุบันจะไม่
ปรากฏใช้แล้วก็ตาม แต่กึ่งมีความจำเป็นจะต้องรู้จักเพื่อจะได้เสริมสร้างความเข้าใจอย่าง
ลึกซึ้ง เมื่ออ่านพบศักราชนี้ในหลักฐานประเภทต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว

ความหมายของอัญชนะศักราช

ถ้าพิจารณาความหมายของอัญชนะศักราช โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์
ไม่คำนึงถึงรากศัพท์ พอจะให้ความหมายได้ดังนี้

อัญชนะตามพุทธประวัติ เป็นกษัตริย์ เป็นนัยกาของ พระพุทธเจ้า

ศก หมายถึงปี

ราชะ หมายถึงกษัตริย์

เมื่อนำคำทั้งสามมารวมหรือสมรสกันตามวิธีการสร้างคำของไทย ซึ่งรับมาจากอินเดีย
คือ อัญชนะ + ศก + ราชะ เป็น อัญชนะศักราช (น่าจะเขียนเป็นอัญชนะศักราช ตามอักษรวิธี
ที่แท้จริง) อ่านว่า อัน - ชะ - นะ - สัก - กะ - หลาก หมายถึง ปีของพระเจ้าอัญชนะ

แหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของอัญชนะศักราช

ผลจากการค้นคว้าของผู้ในอดีตกาลได้กล่าวถึงอัญชนะศักราชไว้คล้ายคลึงกัน อาทิเช่น
ในหนังสือสำหรับสอบศักราชของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และพระราชกิจจานุเบกษา
ประกาศวิชัย วัน เกื่อน ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้กล่าว
ถึงอัญชนะศักราชไว้ดังนี้

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29, หน้า 265 - 266.

"... ไคโปรกีให้จำนวนสอบสวนคุณวงพระชาติาของ
 สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไคโปรกีให้จำนวน
 ไวสำหรับไชจากแผนศิลาบรรจุพระเจดีย์ มีฉบับอยู่ในหอ
 พระสุราลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง แลที่กรมพระราช
 บัญฑิตยนั้น ก็ไคความว่าไคกระทำไวตามเกณฑ์เลขเป็นหลัก
 ในคัมภีร์สุริยยาตร์ แลใช้ศักราชซึ่งพระเจ้าอัญชนพระอัยกา
 ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งไวเมื่อศักราชกลียุคไค
 2411 หรือก่อนพุทธศักราช 147 ปี..."

ส่วนพระยาประชาภิจักรจักร (แซม บุนนาค) ไคกล่าวถึงอัญชนศักราชในราย
 ละเอียดยังแตกต่างออกไป คือ

"...ในรัชสมัยแห่งพระยาอชุตราชนั้น ไโบราณศักราชไค 148 ปี
 สมเด็จพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระยาอชาติ-
 สตร์ พระเจ้าแผ่นดินนครราชกรุงราชฤทธิ กับพระมหากัสสปเถระเจ้า
 กระทำปฐมสังคายนาแล้วลบศักราช ไโบราณอันพระเจ้าอัญชนสังกะ
 และพระกาฬเทฬคาบตั้งไว้นั้นเสีย ตั้งพุทธศักราชใหม่ในปี
 มะเส็งเป็นเอกศก..."²

พระยาประชาภิจักรจักร (แซม บุนนาค) เรียกอัญชนะศักราช ว่า ไโบราณศักราช และ
 ไคเกิดตเกิดก่อนพุทธศักราช 148 ปี ทานกล่าวถึงพระกาลเทฬคาบส มีส่วนรวมในการตั้ง
 อัญชนะศักราช คงเป็นญาติองค์เดียวกับพระกาลเทฬคาบส ที่มาทำนายลักษณะของสิหัตถ์ตะกุมาร

¹ คำทรงราชธานุภาพ, สมเด็จพระบรมพระยา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 8 - 9 ทรงกับราชกิจจา-
 นุเบกษา เล่มที่ 29 วันที่ 2 มีนาคม 131 (พ.ศ. 2455) หน้า 267 - 268.

² ประชาภิจักรจักร, พระยา. (แซม บุนนาค), เรือมเดิม, หน้า 141.

อายุของฤๅษีกาลเทวีพไม่ต่ำกว่า 67 ปีแน่นอน เมื่อพิจารณาจากอัญชนะศักราชเกิดก่อนพุทธศักราช 148 ปี พระชนมายุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 80 พรรษา ฉะนั้นขณะเมื่อพระพุทธรูปประสูติ พระกาลเทวีพคาบสคงมีอายุอย่างน้อย (148 - 80) 68 ปี นั้นหมายถึงพระกาลเทวีพคาบสคงมีอายุมากกว่า 68 ปี เพราะถ้ายุ 68 ปี ย่อมหมายถึงพระกาลเทวีพคาบสคงกับพระเจ้าอัญชนะ ตั้งอัญชนะศักราช เมื่ออายุ 1 ขวบ ย่อมเป็นไปได้ ซึ่งขณะนั้นพระกาลเทวีพคาบสคงต้องเป็นฤๅษีผู้ใหญ่ในกรุงราชคฤห์ ถึงไม่มีโอกาสร่วมตั้งศักราชกับพระมหากษัตริย์ อย่างน้อยอายุของพระกาลเทวีพคาบสคงไม่ควรจะต่ำกว่า 35 - 45 ปี ฉะนั้นถึงสมัยพระเจ้าสุทโธทนะ เมื่อพระพุทธรูปประสูติอายุของพระกาลเทวีพคาบสคงไม่ต่ำกว่า 90 - 100 ปี พอจะเป็นฤๅษีองค์เดียวกันได้ เพราะเมื่อพระพุทธรูปประสูติ ฤๅษีกาลเทวีพคาบสคงชรภาพามากแล้ว จึงมีโอกาสเสาะหาและทำนายนบุคคิลลักษณะของสิทธัตถะกุมารได้ถูกต้องแม่นยำจนเป็นที่กล่าวถึงเสมอในพุทธประวัติ ดังนั้นการที่กล่าวถึงอัญชนะศักราชตั้งขึ้นก่อนพุทธศักราช 147 - 148 ปี หรือก่อนพระพุทธรูปประสูติ 67 - 68 ปี โดยพระเจ้าอัญชนะพระอัยกาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าร่วมกับพระกาลเทวีพคาบส คงและคงจะถือเป็นประเพณีของการตั้งศักราชซึ่งพระมหากษัตริย์ร่วมกับฝ่ายศาสนาแพศ จะเห็นได้จากการตั้งพุทธศักราช พระเจ้าอชาตศัตรูร่วมกับพระมหากัสสปเถระตั้งอัญชนะศักราช แล้วตั้งพุทธศักราชขึ้นมาใช้แทน เป็นต้น

ดร. ประเสริฐ ฒ นคร ได้เสนอผลการสอบค้นเกี่ยวกับอัญชนะศักราชไว้ว่า พระเจ้าสีหนุ กับกาลเทวีพคาบส ตั้งศักราช เริ่มนับศักราชใหม่ เรียกว่า "อัญชนะศักราช" มูลเหตุที่เรียกว่าอัญชนะศักราชนั้น เพราะพระเจ้าอัญชนะพระอัยกาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีส่วนร่วมในการตั้งศักราชกับพระเจ้าสีหนุและ กาลเทวีพคาบส ตั้งศักราชใหม่ให้ชื่อว่า อัญชนะศักราช คือมหาศักราช* (หมายถึงมหาศักราชที่ใช้อยู่ในตำนานสิงหนวัติ)

เมยออง (May Oung) ชาวพม่า ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับอัญชนะศักราชไว้ในวารสารสยามสมาคม สอดคล้องกับความคิดของ ดร. ประเสริฐ ฒ นคร กล่าวคือ

* ดร. ประเสริฐ ฒ นคร บรรยายพิเศษเรื่องศักราช ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (อังคาร 30 กรกฎาคม 2517) โดยอ้างตำนานสิงหนวัติ.

"1. ศักราชแรกคือมหาศักราช หรือศักราช Bodow Anjana (พระเจ้าอัญชนะพระอัยกาของพระพุทธเจ้า) ซึ่งกล่าวกันว่าไคทรง ตักปีพื้ 8645 ปี ออกจากศักราชก่อน สำหรับเรื่องนี้ให้

Bigandet's Legend of Gautama, Vol.I. p.13 และวารสารของ The Royal Asiatic Society of the Great Britain and Ireland 1908, P.8 และ The Paleitsa Egyin, verse 14 กวย 2. การนิพพานของพระพุทธเจ้าถูกจัดให้อยู่ในปี 148 ของมหาศักราช..."¹

การเสนอแนวความคิดความมหาศักราช คืออัญชนะศักราชนี้ จะเป็นแนวทางในการคลี่คลายปัญหาศักราชในตำนานสิงหนวัติทกลาวถึงมหาศักราชดังนี้

"ที่นี้จะกล่าวถึงวงศ์ไทยเมืองหนึ่งก่อนแล ยามนั้นมหาศักราชได้ 17 ตัวปีกกใจ..."²

ซึ่งยังคงเป็นปัญหาถกเถียงกันอยู่ เรื่องมหาศักราชนั้นการเป็นอัญชนะศักราช หรือมหาศักราชซึ่งพระเจ้ากนิษกะทรงตั้งขึ้นกันแน่

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Oung, May, Loc. cit.

² ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจริญนคร (วงศ์ถ้วน ฌ เชียงใหม่), 12 มกราคม 2516, หน้า 51.

2.7 ศักราชไทย

ศักราชไทย* เป็นศักราชเก่าแก่ดั้งเดิมศักราชหนึ่ง ซึ่งมีปรากฏอยู่ในหลักฐานฝ่ายไทย โดยเฉพาะหลักฐานประเภทจารึก ทำนากัน และพงศาวดารของอาณาจักรล้านนาไทย หรือภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน ศักราชไทย มีลักษณะแตกต่างจากศักราชอื่น ๆ ที่โด่งดังมาแล้ว เพราะตามลักษณะของศักราชไทย สมควรจะได้ชื่อว่าศักราชไทย ฝ่ายเหนือ

ความหมายของศักราชไทย

พิจารณาคำรูปศัพท์ของคำว่า "ศักราชไทย" พอจะแยกให้เห็นรูปศัพท์เดิมได้ดังนี้

ศก หมายถึง ปี
ราช หมายถึง ษัตริย์
หน หมายถึง ทาง, ฝ่าย
ไทย หมายถึง คนไทย, ประเทศไทย

เมื่อนำคำทั้งสี่มาสมาสกันหรือประสมกันตามวิธีการสร้างคำของไทย ซึ่งได้รับแบบอย่างมาจากอินเดีย คือ ศก + ราช + หน + ไทย เป็นศักราชไทย (อ่านว่า สัก - ละ - หลาด - หน - ไทย) หมายถึงปีของพระมหากษัตริย์ฝ่ายไทย แต่ถาพิจารณาลักษณะของศักราชนี้ เห็นสมควรใช้เพียง ศกหนไทย หมายถึงปีฝ่ายไทย หรือจะให้ความหมายชัดเจนกว่านี้ ควรหมายถึงปีฝ่ายไทยทางภาคเหนือ ก็จะเหมาะสมและเข้าใจง่ายกว่าความหมายเต็มของศักราชไทย ดังกล่าวข้างต้น

ลักษณะและแหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของศักราชไทย

โด่งดังมาแล้วว่า ลักษณะของศักราชไทยนั้นแตกต่างจากศักราชอื่น ๆ คือศักราชไทยนั้นมีใ้กำหนดศักราชด้วยตัวเลข เช่นพุทธศักราชหรือจุลศักราช แต่จะกำหนดด้วยตัวหนังสือ ตัวอย่างเช่น ศีลาจารึกหลักที่ 65 เป็นศีลาจารึกจังหวัดลำปาง ปรากฏศักราชไทย ดังนี้

* เรียกเพื่อให้สอดคล้องกับหัวข้อวิทยานิพนธ์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมบริพัตรฯ ทรงเรียกว่าศกปีของไทยฝ่ายเหนือ ภูจะให้ความหมายชัดเจนก็กว่าคำว่าศักราชไทย.

"...ศักราชได้ ๘๓๘ ทวีป รวายนัน เเคอนยี่ แรม ๓ คำ
วันพุธไทย เบือกสง่า ไคฤษ..."

ศักราชคนไทย เป็นศักราชที่กำหนดปีนักษัตร และใช้ชื่อศกกำกับศักราชข้างหน้า
ศักราชคนไทยมีปีนักษัตร 12 ปี ดังนี้ คือ

1. ใจ
2. เปา
3. ยี่
4. แมว
5. สี่
6. ไช (ไส)
7. ชงา (สง่า)
8. เม็ด
9. สัน
10. เลา (เรา)
11. เส็ด
12. ไก่

ศักราชคนไทย มีศก 10 ศก ดังนี้คือ

1. กาบ
2. คับ
3. รวายน
4. เม็ง (เมือง)
5. เบิก (เบือก, เปิก)

ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, จารึกหลักที่ 65 ศิลาจารึกจังหวัดลำปาง,
วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508, หน้า 152.

- 6. กัศ
- 7. กค
- 8. ลวง (รวง)
- 9. เคา
- 10. กา

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงศักราชคนไทยโดยพระองค์ทรงเรียกว่า ศกปีของไทยฝ่ายเหนือ และทรงอธิบายการใช้ไว้ดังนี้

"...วิธีไทยฝ่ายเหนือเอาศกไวนา เอาปีไว้หลัง เช่นว่า ปีคัมเมา ตรงกับว่า โทศกปีเถาะคั้ง"¹

แหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดของศักราชคนไทย

ตามคำอธิบายของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงเรียกศักราชคนไทยว่าศกปีของไทยฝ่ายเหนือ หรือไทยในอาณาจักรลานนาไทยในอดีตนั่นเอง ศักราชคนไทยมีปรากฏใช้ในหลักฐานทางลานนาไทย นั้น ชาวไทยเหนือใช้อย่างจีน คือเอาศกไวนา^๒ เอาปีไว้หลัง เช่นว่า ปีคัมใจ เป็นศก^๒

ศักราชคนไทย มีป็นขั้ตรงกับศกคล้ายจีน แต่ภาษาแตกต่างกันเท่านั้น คงจะแสดงให้เห็นปรากฏดังต่อไปนี้

	ปีนักษัตร 12 ปี	
	ปีนักษัตรของไทยฝ่ายเหนือ	ปีนักษัตรของจีน
1.	ใจ	จอ
2.	เปา	ทิว

¹คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาคำรง. เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

²คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาคำรง. เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

ปีนักษัตร 12 ปี

	<u>ปีนักษัตรของไทยฝ่ายเหนือ</u>	<u>ปีนักษัตรของจีน</u>
3.	ยี่	เอง
4.	เมา	เหม่า
5.	ฉี	เส่ง
6.	ไซ	จี้
7.	ชงา	โหวง
8.	เม็ก	ปี้
9.	ฉัน	เซง
10.	เลา	อ้าว
11.	เส็ก	สุก
12.	โก	ทหาย

ปีนักษัตรของจีนและของไทยเหนือ มี 12 ปี เท่ากัน ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น
ศกของจีนและไทยฝ่ายเหนือมี 10 ศกดังนี้

	<u>ศกของไทยฝ่ายเหนือ</u>	<u>ศกของจีน</u>
1.	กาบ	กะ
2.	คัย	ฉิก
3.	รวาย	เป็ย
4.	เม็ง	เต็ง
5.	เบ็ก	โบ
6.	กัก	กี้
7.	กค	แก
8.	ลวง	เซง
9.	เตา	หยิบ
10.	กา	กุก

กรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศาวดารถึงศึกราชอาณาจักรไทยไว้ในเรื่อง "วิธีนับศกมาตของไทย" ในพงศาวดารไทยใหญ่ ดังนี้

"...แท้จริงแต่เบื่องคึกคำบรรพ์ จีน ไทย ขอม ฉวน
จนชาวอินเดีย ก็คณนากาลนิยมโดยวิธีนับรอบ ๆ ควบกัน
ทั้งนั้น วิธีนับรอบหรือกาลจักรนั้นมี 2 อย่างคือ รอบน้อย
หรือจุลจักร รอบใหญ่หรือมหাজักร จุลจักรนั้นคือรวบรวม
12 ปี ทวาตจักรก็เรียก และมหাজักรรวมจุลจักรหวารอบ
เป็นรอบใหญ่ 60 ปี มหาศักราชก็เรียก... คาดกันว่า
คงจะได้เรียนไถ่แบบวิธีคำนวณกาลจักรมาจากจีนซึ่งเป็น
ศาสตร์ใหญ่ผู้เริ่มตั้งตนไขจุดทวาตจักรและมหาศักราช
มาแต่ก่อนพุทธศักราชถึง 2154 ศก คือปีที่ 61 แห่งรัชกาล
พระเจ้าอโศกมหาราชราชกรุงจีน เรียกกาลอันหรือลัทธิว่าเกียชู้
หรือกบจี..."

กรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศาวดารถึงศึกราชอาณาจักรไทยว่าศกหรือปีของไทย ลาว อีกด้วย
/สรุปศักราชของไทยหรือศกคนไทย หรือศกปีของไทยฝ่ายเหนือ หรือศกปีไทย ลาว นั้น
เป็นการคำนวณนับปีทั้ง 12 นักษัตร คู่กับศก 10 ศก ครอบ 1 รอบเป็นนักษัตร เรียกว่าจุลจักร
หรือทวาตจักรครบรอบจุลจักร 5 รอบ รวมเป็น 60 ปี เรียกมหাজักรหรือมหาศักราช (ถึงจะ
โลกลาวรายละเอียดถึงการใช้ในบทต่อไป) นักษัตรจีนเริ่มใช้ก่อน ต่อมาไทยลาวหรือไทยฝ่าย
เหนือรับเอามาใช้ แต่คิดแปลงเป็นภาษาไทยลาวถึงลาวมาแล้วข้างตน ศักราชไทยนี้เป็น
ศักราชดั้งเดิมที่คนไทยใช้มาก่อนที่จะใช้ศักราชจีนก่อน ๆ

¹นารายณ์ประพันธ์พงศาวดาร, กรมพระ, พงศาวดารไทยใหญ่ เล่ม 1, องค์การตำราดุสิต,
2505, หน้า 67 - 68.

2.8 กัลป์กักราช

กักราชกัลป์ เป็นกักราชอีกกักราชหนึ่ง ซึ่งมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยสมัยโบราณ ในจารึกที่ 24 จารึกที่วัดหัวเวียง อำเภอไชยา
ใช้กัลป์กักราชดังนี้

"...พระเจ้าผู้ปกครอง เมืองตามพวลิงค์ เป็นผู้อยู่ปฐมกษัตริย์กษัตริย์แห่ง
พระหัตถ์ของ พระองค์มฤทธิมีอำนาจ... ควบอาณาจักรแห่ง บุญกุศลซึ่ง
พระองค์ได้ทำต่อมนุษย์ทั้งปวง ทรงเสนาบดีภาพพระศุภพระอาทิพย์
พระจันทร์ และมีพระเกียรติอันเลื่องลือในโลก ทรงพระนาม
จันทร์ภาณุ ศรีธรรมราช เมื่อกัลป์ 432..."¹

กัลป์กักราชเป็นยุค 1 ในจำนวน 4 ยุคของมหายุค (Maha yuga) ประกอบด้วย
ควายุคต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานในการคำนวณเวลาของจักรวาล และประกอบด้วยปีตามเกณฑ์
ของดาวฤกษ์ (Sidereal years) 4,320,000 ปี แบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ

1. กฤตายุค * (Dharma yuga) เป็นยุคแรก กินเวลา 1,728,000 ปี
2. ไตรตายุค (Kṛta yuga) ยุคที่สอง กินเวลา 1,296,000 ปี
3. ทวาปรยุค (Treta Dvapara yuga) ยุคที่สามกินเวลา 864,000 ปี
4. กัลป์ยุค (Kali yuga) ยุคที่สี่ กินเวลา 432,000 ปี

หลักในการคำนวณเริ่มต้นของกักราชกัลป์ เกิดจากการเคลื่อนของวันที่สี่กลางวัน
และกลางคืนเท่ากัน (equinox) มีโคเป็นวงกลมเสมอไป จะมีการแกว่งออกจากเส้น
รอบวงเป็นครั้งคราว ในอัตรา 54 องศาต่อปี เพื่อที่จะกำหนดจุดของเส้นรอบวงตามวิถี
โคจรของดวงดาวที่มาบรรจบกัน การเริ่มต้นนี้ไม่สามารถจะสังเกตเห็นได้ เพราะเป็นเรื่อง
เกี่ยวกับศาสนา เกิดจากการเชื่อมต่อกของดาวพระเคราะห์ทั้งหลายที่ลองติจูด 0 องศา
อันเป็นจุดสุดท้ายของเดือนกษัตริย์ (Naksatra) ปี Revati (เวทมีนา ตรงกับ
วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 3102 B.C. 0 ชั่วโมง ถือเป็นจุดเริ่มต้นของกักราชกัลป์ กักราชกัลป์นี้

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 2 หน้า 31.

* พงศาวดารโยนกเรียก จัตุรายุค (หน้า 101).

ส่วนมากมักเป็นปีที่มีวันเหลื่อมกัน

จากหนังสือผลงานการค้นคว้าของ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ในบทความเรื่อง "ข้อคิดเกี่ยวกับจารึกนครชุม" กล่าวถึงศักราชกลียุกไว้ดังนี้

"ยุคปัจจุบันมีชอกกลียุก กินเวลาเท่ากับวันหนึ่งกับคืนหนึ่งของพระพรหม หรือ 1,200 ปี เทศา ปีหนึ่ง ในสมัยโบราณเท่ากับ 360 วัน วันหนึ่ง ของเทศาเท่ากับปีหนึ่งของมนุษย์ ฉะนั้นกลียุกจึงกินเวลาเท่ากับ 432,000 ปีมนุษย์ (1200 × 360) กลียุกศักราชเริ่มแต่วันที่ 18 กุมภาพันธ์ ก่อนคริสตศักราช 3102 ปี หรือเริ่มก่อนพุทธศักราช เท่ากับ 2558 ปี (3102 - 544) หรืออีกนัยหนึ่ง กลียุกศักราช = พุทธศักราช + 2558 ปี"¹

จากเกณฑ์ดังกล่าวนี้ พอจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการแสวงหาการเปรียบเทียบกลียุกศักราชกับศักราชอื่น ๆ ได้โดยประมาณดังต่อไปนี้

เกณฑ์การ เปรียบเทียบกลียุกศักราชกับศักราชอื่น

8.1 เกณฑ์การ เปรียบเทียบกลียุกศักราชกับอัญชนะศักราช

อัญชนะศักราชตั้งขึ้นก่อนพุทธศักราช 147 ปี แต่กลียุกศักราชตั้งขึ้นก่อนพุทธศักราช 2559 ปี เพราะฉะนั้นกลียุกศักราชตั้งขึ้นก่อนอัญชนะศักราชเท่ากับ (2559 - 147 =) 2412 ปี ถ้าทราบปีอัญชนะศักราช เป็นคนว่าอัญชนะศักราช 147 อย่างทราบว่าจะตรงกับกลียุกศักราชเท่าไร ให้เอา 2412 ตั้งบวกด้วยอัญชนะศักราช 147 จะทราบว่าตรงกับกลียุกศักราชเท่ากับ (2412 + 147 =) 2559 หรือทราบปีกลียุกศักราช แล้วอย่างทราบว่ากลียุกศักราชนั้น ตรงกับอัญชนะศักราชเท่าไร ให้กลียุกศักราชนั้นตั้ง ลบด้วย 2412 จะทราบปีอัญชนะศักราชตามต้องการ

¹ ประเสริฐ ณ นคร, ดร. เรื่องเกียม, หน้า 73. ตามแนวความคิดของพระเจ้าลิไทย แต่เมื่อยึดถือเกณฑ์ 3102 ปี ก่อนคริสตศักราชเป็นหลัก จะต้องเทียบกลียุกศักราช = พุทธศักราช + 2559 ปี.

8.2 เกณฑ์การเปรียบเทียบกัลป์ศักราชกับพุทธศักราช

ทั้งโลกดวามาแล้วว่า พุทธศักราชตั้งขึ้นภายหลังกัลป์ศักราช 2559 ปี ถ้ายก
 ทราบว่า พุทธศักราช 2500 จะตรงกับกัลป์ศักราชเทไร ไหเอา 2559 ถึง บวกด้วย 2500
 จะทราบปีกัลป์ศักราชตามต้องการดังนี้คือ $2559 + 2500 = 5059$ เพราะฉะนั้นพุทธ-
 ศักราช 2500 จะตรงกับกัลป์ศักราช 5059 เป็นต้น หรือถ้าทราบกัลป์ศักราชก็สามารถ
 ทราบพุทธศักราชได้เช่นกัน โดยการเอากัลป์ศักราชนั้นตั้ง ลบด้วย 2559 จะได้พุทธศักราช
 ตามต้องการ

8.3 เกณฑ์การเปรียบเทียบกัลป์ศักราชกับคริสต์ศักราช

โลกดวามาแล้วเช่นกันว่า กัลป์ศักราชตั้งขึ้นก่อนคริสต์ศักราช 3102 ปี
 เพราะฉะนั้นถ้ายกทราบว่าปีคริสต์ศักราช 1977 ตรงกับกัลป์ศักราชเทไร ไหเอา 1977 ถึง
 บวกด้วย 3102 จะได้กัลป์ศักราชเท่ากับ $(1977 + 3102 =) 5079$ ในทำนองเดียวกัน
 ถ้ายกทราบว่าปีกัลป์ศักราช แล้วต้องการทราบว่าตรงกับคริสต์ศักราชเทไร ไหเอาปีกัลป์ศั-
 กราช ถึง ลบด้วย 3102 จะได้ปีคริสต์ศักราชตามต้องการ

8.4 เกณฑ์การเปรียบเทียบกัลป์ศักราชกับมหาศักราช

กัลป์ศักราชตั้งขึ้นก่อนพุทธศักราช 2559 ปี และพุทธศักราชตั้งขึ้นก่อน
 มหาศักราช 621 ปี (ตามเกณฑ์การเปรียบเทียบในปัจจุบัน) หรือ 622 ปี (ตามเกณฑ์การ
 เปรียบเทียบสมัยกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น) เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเห็นว่า
 กัลป์ศักราชตั้งขึ้นก่อนมหาศักราชเท่ากับ $(2559 + 621 =) 3180$ ปี เพราะฉะนั้นถ้ายก
 ปีมหาศักราช แล้วอยากรู้ว่าตรงกับกัลป์ศักราชเทไร ไหเอา 3180 ถึง บวกด้วยปี
 มหาศักราชนั้น จะได้ปีกัลป์ศักราชตามต้องการ ตัวอย่างเช่น มหาศักราช 1204 จะตรง
 กับกัลป์ศักราชเท่ากับ $(3180 + 1204 =) 4384$ เป็นต้น หรือถ้าทราบปีกัลป์ศักราช
 ก็สามารถหามหาศักราชได้ โดยการเอากัลป์ศักราชนั้นตั้ง ลบด้วย 3180 จะได้มหาศักราช
 ตามต้องการ

8.5 เหน้การเปรียบเทียบกัลยุดศักราชกับจุลศักราช

กัลยุดศักราชตั้งขึ้นก่อนมหาศักราช 3180 ปี มหาศักราชตั้งขึ้นก่อนจุลศักราช 560 ปี เพราะฉะนั้นกัลยุดศักราชตั้งขึ้นก่อนจุลศักราชเท่ากับ $(3180 + 560 =) 3740$ ปี ถาทราบปีจุลศักราชแล้วต้องการทราบวาทรงกับกัลยุดศักราชเทาไร ใหเอา 3740 ตั้ง บวกควยปีจุลศักราชนั้น ตัวอย่างเช่น จุลศักราช 1143 ทรงกับกัลยุดศักราชเท่ากับ $(3740 + 1143 =) 4883$ เป็นต้น หรือถาทราบปีกัลยุดศักราช ก็สามารถหาจุลศักราชได้ โดยการเอาปีกัลยุดศักราชนั้นตั้ง ลบควย 3740 จะทราบวาทรงกับจุลศักราชเทาไรตามต้องการ

8.6 เหน้การเปรียบเทียบกัลยุดศักราชกับรัตนโกสินทรศก

รัตนโกสินทรศกตั้งขึ้นภายหลังกุศักราช 2324 ปี แต่กุศักราชตั้งขึ้นภายหลังกัลยุดศักราช 2559 ปี เพราะฉะนั้นกัลยุดศักราชตั้งขึ้นก่อนรัตนโกสินทรศก เท่ากับ $(2324 + 2559 =) 4883$ ปี ถาทราบปีรัตนโกสินทรศกแล้ว ต้องการทราบวาทรงกับกัลยุดศักราชเทาไร ใหเอา 4882 ตั้ง บวกควยรัตนโกสินทรศกนั้น ตัวอย่างเช่น รัตนโกสินทรศก 112 ทรงกับกัลยุดศักราชเท่ากับ $(4883 + 112 =) 4995$ เป็นต้น หรือถาทราบปีกัลยุดศักราช แล้วอยากทราบวาทรงกับรัตนโกสินทรศกเทาไร ใหเอาปีกัลยุดศักราชนั้นตั้ง ลบควย 4883 จะทราบวาทรงกับรัตนโกสินทรศกเทาไร ตามต้องการ

ตารางแสดง เหน้การเปรียบเทียบกัลยุดศักราชกับศักราชอื่น

อญชนะศักราช	บวกควย	2412	เป็น	กัลยุดศักราช
พุทธศักราช	บวกควย	2559	เป็น	กัลยุดศักราช
คริสต์ศักราช	บวกควย	3102	เป็น	กัลยุดศักราช
มหาศักราช	บวกควย	3180	เป็น	กัลยุดศักราช
จุลศักราช	บวกควย	3740	เป็น	กัลยุดศักราช
รัตนโกสินทรศก	บวกควย	4883	เป็น	กัลยุดศักราช

2.9 ศักราชอิสลามหรือฮิจเราะห์ศักราช

ศักราชอิสลามหรือฮิจเราะห์ศักราช เป็นศักราชสำคัญอีกศักราชหนึ่ง
แม้ว่าจะมีปรากฏใช้อยู่เฉพาะในหมู่อิสลามิกชนเท่านั้นก็ตาม แต่อิสลามิกชนหรือชาว
มุสลิมในโลกมีไม่น้อย แม้แต่ในประเทศไทย โดยเฉพาะจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น
จึงได้นำเอามากล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์นี้โดยสังเขป

แหล่งที่มาและการใช้

อิสลามศักราช หรือ ฮิจเราะห์ศักราช* เป็นศักราชที่ถือกำเนิด
มาจากศาสนาอิสลาม ผู้ตั้งศักราชอิสลามหรือฮิจเราะห์ศักราช คือ กhaalib โอมาร์
ที่ 1 (Caliph Omar I) ปกครองสมัย ค.ศ. 634 - 644 (Umar ibn-al-
khattab reigned 634-644) กล่าวคือ โอมาร์ ได้ปรึกษากับชาวเมือง
เมดิना แล้วมีรับสั่งให้เอาปี "เฮจีรา" (Hegira) คือปีที่พระมะหะหมัด
ศาสดาแห่งศาสนาอิสลาม หนีจากเมืองเมกกะ (Mecca) ไปอยู่เมืองเมดินา
(Medina) เป็นปีเริ่มต้นของศักราชอิสลาม หรือ ฮิจเราะห์ศักราช

ตามปฏิทินอิสลามวันเฮจีรา ตรงกับวันที่ 8 เดือนรabi (Rabi)
ซึ่งตรงกับวันที่ 20 กันยายน คริสต์ศักราช 622 ตามปฏิทินยูเลียน ซึ่งนับ
แบบสุริยคติ แทนแบบจันทรคติ ตรงกับเดือน มุฮาร์ราม (Muharram)
โอมาร์จึงรับสั่งให้เริ่มนับศักราชอิสลาม หรือ ฮิจเราะห์ศักราช ตั้งแต่
วันศุกร์ที่ 1 เดือน มุฮาร์ราม (ตรงกับวันที่ 16 เดือนกรกฎาคม

*
อ่านรายละเอียดใน Encyclopedia Britannica Vol. 4
15 th ed. pp. 580 - 581 ข้อเรื่อง Muslim.

ค.ศ. 622) คำสั่งนี้ตกอยู่ในราว ปี เอ. เฮอร์. 17 (คือปีที่ 17 Anno Hegirae "แปลว่า ปี เฮจีรา)

ชาวมุสลิมได้เลือกปฏิทินแบบจันทรคติเอามาใช้กับศักราชที่ตั้งใหม่ (อิสลามศักราช หรือ ฮิจเราะห์ศักราช) และชาวอาหรับไม่เคยเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งปัจจุบัน¹

การใช้และเกณฑ์การนับศักราชอิสลามหรือฮิจเราะห์ศักราช

เนื่องจากศักราชอิสลามหรือฮิจเราะห์ศักราช ใช้เกณฑ์การนับแบบจันทรคติมาตั้งแต่ดั้งเดิม โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข จึงทำให้การนับ วัน เดือน ปี ของฮิจเราะห์ศักราช คลาดเคลื่อนกับศักราชอื่น ซึ่งใช้เกณฑ์การนับแบบสุริยคติมาก

เกณฑ์การนับฮิจเราะห์ศักราช

ตั้งเื่อกลามาแล้วว่า ฮิจเราะห์ศักราช ใช้เกณฑ์การนับแบบจันทรคติ (Lunar) ในปีเฮจีรา 1 ปี มี 12 เดือน ในแต่ละเดือนมี 29 วันบาง 30 วันบาง ดังนี้คือ

1. เดือนมุฮาร์ราม (Muharram) มี 30 วัน
2. เดือนสฟาร์ (Safar) มี 29 วัน
3. เดือนราบี 1 (Rabi I) มี 30 วัน
4. เดือนราบี 2 (Rabi II) มี 29 วัน
5. เดือนญุมัด 1 (Jumada I) มี 30 วัน
6. เดือนญุมัด 2 (Jumada II) มี 29 วัน
7. เดือนระจาบ (Rajab) มี 30 วัน
8. เดือนชาบัน (Shaban) มี 29 วัน
9. เดือนรามาตัน (Ramadan) มี 30 วัน
10. เดือนชาวาล (Shawal) มี 29 วัน
11. เดือนดู - อัล - คา คาห์ (Dhu al-Qa 'dah) มี 30 วัน
12. เดือนดู อัล - ฮิจจาห์ (Dhu al-Hijjah) มี 29 วัน หรือ 30 วัน

¹ Encyclopedria Britannica. pp. 580 - 581.

รวมในปีอธิกเรวาท 1 ปี มี 12 เดือน เดือนหนึ่งมี 29 วันและ 30 วัน รวมเป็น 354 วัน ใน 1 ปีธรรมคาหรือปกติวารอยางไทย ส่วนปีอธิกเรวาทบางปีมี 355 วัน เรียกกานีซาห์ (Kabisah) หรืออธิกวารอยางไทย เพิ่มวันเขาไปอีก 1 วัน ในเดือน กู อัด - ฮิจจาห์ (เดือน 12) ซึ่งในปีปกติวารปี 29 วัน เป็น 30 วัน ในปีกานีซาห์ หรืออธิกวารอยางไทย

การคิกปีปกติวาร หรือปีปกติธรรมคา (common) และปีอธิกวาร หรือ กานีซาห์ (Kabisah)

กำหนดใน 30 รอบปี จะมีปีปกติวาร 19 ปี และปีอธิกวารหรือกานีซาห์ (Kabisah) 11 ปี โดยคิกคังนี้

เมื่อปีเฮจรีราโค เอา 30 ทหาร เหลือเศษ 2, 4, 5, 7, 10, 13, 16, 18, 21, 24, 26 หรือ 29 ให้ถือนั้นเป็นปีอธิกวาร หรือปีกานีซาห์ (Kabisah) มี 355 วัน กล่าวคือเพิ่มวันในเดือน 12 คือเดือน กู อัด - ฮิจจาห์ เป็น 30 วัน เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น ปีอธิกเรวาทศักราช 1395 (พุทธศักราช 2518 ตามปฏิทินหลวง) อยากทราบว่าเป็นปีอะไร ให้เอา $1395 \div 30$ ผลลัพธ์ 46 เศษ 15 จึงเป็นนั้วว่าปีอธิกเรวาทศักราช 1395 เป็นปีปกติวาร มี 354 วัน เป็นต้น

เนื่องจากศักราชอธิกเรวาทนั้นนับแบบจันทรคติมาตลอด จึงเป็นการยากในการที่นำมาเปรียบเทียบกับคริสตศักราช หรือพุทธศักราช ซึ่งในปัจจุบันนับตามแบบสุริยคติ เพราะการนับตามแบบจันทรคติและสุริยคติ ในช่วง 1 ปี จะมีวันแตกต่างกันถึง 11 วัน กล่าวคือการนับแบบจันทรคติ 1 ปี มี 354 วัน แบบสุริยคติ 1 ปี มี 365 วัน เพราะฉะนั้นใน 1 ปี การนับแบบสุริยคติจะมีวันมากกว่าการนับแบบจันทรคติ 11 วัน สมมติถ้าอธิกเรวาทศักราชเริ่มใช้มาประมาณ 1000 ปีเศษ ย่อมจะมีวันแตกต่างจากคริสตศักราชถึง $1000 \times 11 = 11000$ วัน หรือ 3 ปีเศษโดยประมาณ เป็นต้น

2.10. ศักราชกฎหมาย

ศักราชที่ชาวพม่าเรียกว่า ศักราชกฎหมายนั้น พบในกฎหมายลักษณะโทษ 2 แห่ง ลักษณะอาญาหลวงแห่ง 1 ลักษณะกัณฑ์แห่ง 1 ลักษณะวิวาทแห่ง 1 ศักราชนี้ (จะพึงรู้ได้โดยตัวเลขพันสองร้อยเส็ดทุกแห่ง) สอดคล้องแน่นอนกับความหาศักราช 300 ปีถน ลบด้วยเกณฑ์ 258 เป็นจุลศักราช¹

นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงประทานคำอธิบายเกี่ยวกับศักราชกฎหมายไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขาลม 1 วรรคนี้

"...ยังมีศักราชอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งชาวพม้ายังทราบไม่ได้ว่าศักราชอะไร โหระเรียกศักราชจตุรมาณี แต่สืบเรื่องเอาเกณฑ์จากโหระยังไม่ได้ ชาวพม่าจึงเรียกว่าศักราชกฎหมาย"²

"ตามทีสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสอบจนได้เกณฑ์ศักราชกฎหมายนี้ เห็นจะเป็นเพราะพระองค์ท่านทรงค้นกระแสนี้พระราชดำริไว้เพียงว่า กฎหมายครั้งกรุงเก่านี้ พระมหากษัตริย์จะทรงตั้งขึ้นไต่ตั้งแต่เวลาที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ภายใต้นั้นเมื่อทรงนำเอาเกณฑ์ "ศักราชกฎหมาย" มาหักตัวเลขที่ปรากฏในบานแพนกฎหมายเก่าแล้ว จึงปรากฏปีตามบานแพนกว่า กฎหมายเหล่านั้นได้ตั้งขึ้นในรัชกาลของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมลงมาพจน"³

¹ คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, เรื่องเดิม, หน้า 10.

² พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัดถเลขาลม 1, 2481, หน้า 728 - 729.

³ รัตนอยู่โพธิ์, บันทึกเกณฑ์สอบศักราช, วารสารศิลปากร ปีที่ 5 เล่ม 3

คำว่า ตักรารกฎหมาย ปรากฏชื่อแพร่หลายเป็นทรูจกกันโดยทั่วไปนั้น สืบเนื่องมาจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ ไททรงสอบสวนตักกราชในบานแผนก กฎหมายของกฎหมายตราสามดวง เพื่อประสงค์จะทราบว่า กฎหมายซึ่งรวบรวมไว้ในหนังสือ ตราสามดวงนั้น กฎหมายลักษณะใด บัญญัติขึ้นในสมัยรัชกาลพระมหากษัตริย์พระองค์ใด เมื่อ ทรงสอบสวนจนตลอดแล้ว ปรากฏว่า ตักกราชที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้นมีหลายชนิด อาทิเช่น พุทธตักกราช มหาตักกราช จุลตักกราช นอกจากตักกราชดังกล่าวแล้ว ยังพบตักกราช ที่แตกต่างจากตักกราชอื่นอีกตักกราชหนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงประทานชื่อว่า "ตักกราชกฎหมาย"

เพราะฉะนั้น ความหมายของคำว่า "ตักกราชกฎหมาย" ในที่นี้คงหมายถึงตักกราช ซึ่งมีกำหนดโทษเฉพาะในกฎหมายเท่านั้น ในปัจจุบันตักกราชกฎหมายไม่มีปรากฏใช้ ส่วนที่มี ปรากฏใช้ในอดีต มีแต่เฉพาะในบานแผนกกฎหมายตราสามดวง เท่านั้น มีผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับ เรื่องตักกราช ได้เสนอความคิด เห็น เกี่ยวกับตักกราชกฎหมายไว้สืบต่อจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ ดังนี้

คุณพิพัฒน์ สุขวิทย์ เสนอความคิดเห็นและให้เหตุผลเกี่ยวกับ ตักกราชกฎหมาย โดย เรียกว่า "ตักกราชจุฬามณี" (ตามที่โหราจารย์นามกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ) ไว้ ในวารสารศิลปากร ปีที่ 6 เล่ม 5 พ.ศ. 2506 หน้า 47-57 และ คุณธนิศ อยุธยา เสนอความคิดเห็นและเหตุผลเกี่ยวกับตักกราชกฎหมาย โดยให้เหตุผล ว่าตักกราชกฎหมายนั้น คือมหาตักกราช ในวารสารศิลปากร ปีที่ 5 เล่ม 3 พ.ศ. 2494 หน้า 52 - 60

เกณฑ์ของตักกราชกฎหมายหรือตักกราชจุฬามณี

ผู้เขียน เห็นว่าแนวความคิดและเหตุผลของคุณธนิศ อยุธยา กับคุณพิพัฒน์ สุขวิทย์ น่าเชื่อถือและน่าจะเป็นไปได้ จึงได้นำเอาแนวความคิดและ เหตุผลของท่านทั้งสองมากล่าวไว้ในที่นี้

ทวยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงเข้าใจว่า ตักกราชที่สมเด็จพระเจ้า เรียกว่า "ตักกราชกฎหมาย" นั้นน่าจะเป็น "มหาตักกราช" ทั้ง เมื่อสอบเทียบปณิกษตร ตามหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว คุณธนิศกล่าวก่อนปณิกษตรถูกต้องก็ เสียแต่บางแห่งปรากฏปีก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาก็มี

แต่หนังสือไม่มาแปลกประหลาดอันใดในเมื่อเราทราบกันอยู่ดีว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เคยเป็นกษัตริย์ครองแคว้นอุทอง หรือสุพรรณภูมิมาก่อนที่จะประกาศอิสรภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา ก็น่าจะมีเหตุอันใดที่ทรงตั้งกฎหมายขึ้นไว้ในแคว้นของพระองค์มาก่อนได้

ต้องการจะให้ ม.ศ. ซึ่งปรากฏในบานแพนกฎหมายนั้นเป็น พ.ศ. ของเอาเกณฑ์ 623 บวก จึงจะตรงกับปีนักษัตร แต่เกณฑ์เอาเกณฑ์ 558 มาลบเลขศกในบานแพนข้างบนนี้ หักเป็นจุดก็ทราบเสียก่อน ไปเปิดดูตามตารางเทียบจุดศกกราชในสมุดสอบเล่มที่กล่าวนั้น จะพบเลขศกและปีนักษัตรตรงกันอย่างไรปรากฏในบานแพน

คุณพิพัฒน์ สุทธิศักดิ์ กล่าวถึงแหล่งที่มาของศักราชจุฬามณีไว้ดังนี้
"...จากคำรักหลักที่ 4 นี้แหละ เป็นหลักฐานให้ทราบแนว
ความมูลเรื่องพระร่วงลบศักราชที่กล่าวไว้ในพงศาวดารเห็นอัน
มีอยู่จริง มีชื่อเรื่องไรสาระ เรื่องนี้เขียนเชื่อมั่นในความหมาย
อย่างหลัง คือคำว่า อาจดอน อาจลบ อาจเดิม นั้นแสดงว่า
พระเจ้าลิไทยได้เคยทรงกระทำมาแล้วจริง ๆ..."

และให้เหตุผลข้อใดก็ตาม จำนวนศักราชในกฎหมายที่เข้าใจมาแต่เดิมว่า เป็นจำนวนมหาศักราชน่าจะคลาดเคลื่อน ความจริงแล้วควรเป็นศักราชจุฬามณีทั้งสิ้น

1 ฐิติ อยู่โพธิ์ - เรื่องเดิม, หน้า 58.

2 ฐิติ อยู่โพธิ์ - เล่มเดียวกัน, หน้า 56.

* หมายถึงสมุดสำหรับสอบศักราชซึ่งมักพบในศิลาจารึก และหนังสือเก่า ๆ ในเมืองไทย พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาค้ำจรงราชานุภาพ.

3 ฐิติ อยู่โพธิ์ - เล่มเดียวกัน, หน้า 54.

4 พิพัฒน์ สุทธิศักดิ์ - ศักราชจุฬามณี, วารสารศิลปากร ปีที่ 6 เล่ม 5 พ.ศ. 2506, หน้า 48.

เพราะมหาศักราชกับศักราชจุฬามณีนั้น มีจำนวนเลขโดดเคียงกันมาก ศักราชจุฬามณีมีจำนวน
 น้อยกว่ามหาศักราชเพียง 110 ปี เราจึงมักหาศักราชได้ก็ แต่ไม่รู้จักศักราชจุฬามณี ครั้น
 เมื่อเห็น เลขจำนวนศักราชเขาในเกณฑ์ของมหาศักราช จึงเกิดความคิดทางเดีวว่า เป็น
 มหาศักราช ครั้นสอบเทียบเข้ากับจุดศักราชและปีแห่งนักษัตรแล้วอมไม่ตรงกันได้ ทำให้
 นึกไปว่าศักราชที่จดไว้บนคาลกเกิดคลอน แต่คาดคิดว่า เป็นศักราชจุฬามณี แล้วเทียบกับจุดศักราช
 และปีนักษัตร จะตรงกันเกือบทั้งหมด คงวิปลาศคาลกเกิดคลอนอยู่บางเล็กน้อย ควณเกณฑ์
 เอา 731 ลบจากพุทธศักราช เป็นศักราชจุฬามณี หรือ เอาเกณฑ์ 450 ลบศักราชจุฬามณี
 ผลลัพธ์เป็นจุดศักราช เช่น กฎหมายลักษณะอุทธรณ์ตอนหนึ่ง ตั้งเมื่อ 4 ๖ 10 ปีกุน
 ศักราช 1555 เอา 731 ลบจากพุทธศักราช 2286 หรือเอา 450 ลบเป็นจุดศักราช 1105
 ได้แล้วากฎหมายลักษณะตั้งขุนเมื่อ 4 ๖ 10 ปีกุน จ.ศ. 1105 พ.ศ. 2286 ซึ่งอยู่ใน
 รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ แต่ในหนังสือตำนานกฎหมายเมืองไทยกล่าวว่ ตั้งเมื่อปีกุน
 จ.ศ. 997* ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ให้สังเกตว่ตามเป็น ม.ศ. 1555
 แล้วจะตรงกับ จ.ศ. 995 ซึ่งเป็นปีระกา)

ปรากฏว่าศักราชจุฬามณีมีจำนวนน้อยที่สุด เทียบกับ จ.ศ. 813 พ.ศ. 1994
 ตรงในรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งทรงสืบเชื้อสายแห่งราชวงศ์สุโขทัย

*พิพนัน สุขวิท. เรื่องเกิม, หน้า 49 - 50.

*ในตำนานกฎหมายไทยใช้เกณฑ์ 558 ลบ ศักราชกฎหมาย 1555 จึงตรงกับ
 จ.ศ. 997 ปีกุน ส่วนคุณพิพนัน สุขวิท นั้นใช้ 560 ลบ 1555 จึงได้จุดศักราช 995
 ตรงกับปีระกา

**กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ (ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ซึ่งมหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์และกรมเมือง ตีพิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เมื่อ พ.ศ. 2481 เล่ม 2
 หน้า 200) ตั้งเมื่อ 5 ๖ 7 ปีมะแม ศักราช 1263 ถอดแล้วตรงกับ จ.ศ. 813
 พ.ศ. 1994.

พระราชจริยาวัตรของพระองค์เป็นไปในทำนองเดียวกับพระเจ้าลิไทย กล่าวคือ ขณะเสวย-
 ราชสมบัติอยู่ในเมืองพิษณุโลก มีพระราชกรัทธิาใครทรงผนวช มีพระราชดำรัสให้พระราช-
 โอรสองค์หนึ่งเสด็จไปยังลังกาทวีป เพื่อเฝ้าพระสังฆลังกาวงศ์ เขามาในราชอาณาจักร
 แลวทรงผนวช เมื่อ จ.ศ. 829 ทรงผนวชอยู่ถึง 8 เดือน 15 วัน วัดที่ประทับเมื่อทรง
 ผนวชชื่อว่า วัดจุฬามณี เพราะฉะนั้นเห็นได้ทันทีว่า ตักราชจุฬามณีนี้มีมูลกำเนิดขึ้นในรัชกาล
 ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยแท้ (อ่านรายละเอียด ตักราชจุฬามณี โดยพิพัฒน์ สุขสิทธิ์
 ในวารสารศิลปากร ปีที่ 6 เล่ม 5 หน้า 47 - 57)

สรุปแนวความคิดและเหตุผลของกณพิพัฒน์ สุขสิทธิ์ เชื่อว่า ตักราชที่ปรากฏใน
 บานแผนกกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ตั้งแต่ 5 7 ปีมะแม ตักราช 1263 ตักราช 1263
 เป็นตักราชจุฬามณี ไร่เกณฑ์ 731 บวกเป็นพุทธตักราช 1994 และไร่เกณฑ์ 450 ลบ
 เป็นจุลตักราช $(1263 - 450 =) 813$ และไร่เกณฑ์ 110 ลบ เป็นมหาตักราช
 $(1263 - 110 =) 1153$ จึงเป็นอันว่ากฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ฉบับบังคับใช้ในสมัยสมเด็จพระ
 บรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ พุทธตักราช 1991 ถึงพุทธตักราช 2031)

แต่ตามแนวความคิดของกณธิต อยู่โพธิ์ เชื่อว่า ตักราช 1263 ในบานแผนก
 กฎหมายลักษณะ เบ็ดเสร็จนั้น เป็นมหาตักราช ไร่เกณฑ์ 623 บวก เป็นพุทธตักราช
 $(1263 + 623 =) 1886$ และไร่เกณฑ์ 558 ลบเป็นจุลตักราช $(1263 - 558 =) 705$
 เป็นกฎหมายซึ่งตั้งขึ้นก่อนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) สถาปนา กรุงศรีอยุธยา เข้าใจ
 ว่าเป็นกฎหมายซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอู่ทองครองแคว้นสุพรรณภูมิ

เมื่อพิจารณาความคิดเห็นและเหตุผลของทั้งสองท่านแล้ว จะพบว่าความแตกต่างที่
 กล่าวมานั้น เมื่อเทียบเป็นพุทธตักราชหรือจุลตักราช ป็นกันตรงต่อกันหรือคำถามตารางสอบ
 ตักราชของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลราชานุภาพ เพียงแค่สมควรจะ
 พิจารณาว่า กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จฉบับนั้นเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง)
 หรือสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งไม่อาจกำหนดได้เช่นกัน

แต่ถ้าจะพิจารณาถึงการไร้อักราชทั้งสองในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ฝ่ายไทย

กล่าวคือ พิจารณาถึงมหากักราช กับกักราชจุฬามณี ที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทย จะพบว่า นิยมใช้มหากักราชเป็นส่วนใหญ่ ส่วนกักราชจุฬามณีไม่พบปรากฏใช้แต่อย่างใด หรือไม่มีหลักฐานใดกล่าวถึงหรือใช้ นอกจากชื่อกักราชจุฬามณีมาปรากฏต่อเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรังทรงกล่าวถึงว่า โททรุดทวยานามนี้ต่อพระองค์ แต่เมื่อคุณพิพัฒน์ สุขหิต สันใจและคนควาอ้างถึงหลักฐานนาเธอถืออยู่น้อย ผู้เขียนยังเชื่อว่า วาทกักราชกฎหมายน่าจะ เป็นมหากักราชตามคุณฉนิต อยู่โพธิ์ คอยเหตุผลความมหากักราชมีปรากฏไว้ในหลักฐานทาง ฝ่ายไทยมาก ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง เหนือการ เปรียบเทียบมหากักราชกับพุทธกักราช หรือเหนือการ เปรียบเทียบมหากักราชกับจุลกักราช อาจคลาดเคลื่อนไปได้ 1 - 2 ปี เพราะ การลบกักราชในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรัง ราชานุภาพทรงกล่าวไว้ดังนี้

"จุลกักราชในกฎหมายเก่า ที่พระยาพระธากิจกรจักรกับเกณฑ์ไถมน
เลขน้อยลง 2 ปี คือ ถ้าจะหักมหากักราช ต้องเอาเกณฑ์ 558* หัก
เหตุที่เป็นดังนี้หาพระเจ้าเห็นชอบด้วยกับพระยาพระธากิจกรจักร ว่ามุดเหตุ
เห็นจะยุบมาแต่ครั้งสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลบกักราช"¹

ตัวอย่าง เช่น พระไอยการลักษณะโทษ

"ทุกนักษัตร 1359 มะแม นักษัตรอาสามาศ์ ตูกษนักษัย

เอกราหมีกษณดิฉนทวาร พระบาทสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีนทร-
นะรินทรบรมมหาจักระพรรดิราเมศวรราชเคโธไชย..."²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*ตามเกณฑ์จะต้องหักมหากักราชด้วย 560 จึงจะเป็นจุลกักราช.

¹คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. เรื่องเดิม, หน้า 9-10.

²กฎหมายตราสามดวง หน้า 287.

ถอดความให้ถักราช 1359 ปีมะแม วันจันทร์ เดือน 8 ขึ้น 11 ค่ำ ถักราช
 กฎหมาย 1359 เป็นมหาถักราช ใช้เกณฑ์ 623 บาท เป็นพุทธถักราช (1359 - 623 =)
 1982 และใช้เกณฑ์ 558 ลม เป็นจุลถักราช (1359 - 558 =) 801 ตรงกับสมัยสมเด็จพระ
 บรมราชาภิเษกที่ 2 (พระเจ้าสามพระยา) เป็นต้น.

พระยาประจักษ์จักร ก่อวางถักราชในกฎหมายไว้ในพงศาวดารโยนก ดังนี้

"น่าจะเป็ด้วยเหตุการจทดมแก้ถักราชครั้งนี้ (การลบถักราช
 สมัยพระเจ้าปราสาททอง) หรืออย่างไร เกณฑ์ลบออก
 จุลถักราชกับมหาถักราชที่อยู่ในสมุดกฎหมาย จึงได้ลดต่ำจาก
 จำนวน 560 ลงมาคงอยู่แต่ 558 ปีเป็นเกณฑ์ เกณฑ์ลบออก
 558 นี้ จับเงื่อนเกณฑ์ไว้ในสมุดกฎหมายนั่นเอง คือในพระธรรมบัญญัติ
 ถักราชตำแหน่งข้างต้นเป็มหาถักราชว่าดังนี้ "ศุภวิถี 1555
 ศกฤกษ์นักษัตร อาตุฤกษ์ภาคกลางโกศทักษิณิศุภฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระ
 เอกาทศ รุธิศวร บรมนารถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 ในพระวิหารสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่แห่งไพชยนต์มหาปราสาท"
 แต่ในตอนท้ายมีว่า "จุลถักราชได้ 997 กุญสप्तตัก" จึงเอา
 จุลถักราช 997 หักมหาถักราช 1555 ลง คงเหลือ 558
 เป็นเกณฑ์ดังนี้"¹

จึงกล่าวได้ว่า ถักราชกฎหมายเก่าแท้จริง คือมหาถักราชนั่นเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประจักษ์จักร (แตงบุญภาค), พระยา เรื่องเดิม, หน้า 114 - 115.
 (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในพงศาวดารโยนก หน้า 114 - 117)